

Mistä uralistiikan sijatermit tulevat?

Suomen ja muiden uralilaisten kielten sijatermistön kehityksestä

RIKU ERKKILÄ

1 Aluksi¹

Tämän artikkelin tavoite on kuvata uralilaisten kielten sijatermistön kehitys ensimmäisistä näiden kielten kieliopista 1860-luvulla julkaistuihin kielioppeihin asti. 1860-luku on valikoitunut tarkastelujakson takarajaksi siksi, että siihen mennessä käytännössä kaikista uralilaisista kielistä oli kirjoitettu vähintään yksi kuvaus, useista jo useampiakin. Näin ollen voidaan olettaa, että sijatermistö on alkanut olla vakiintunutta kyseiseen ajankohtaan mennessä. Poikkean rajauksesta kahden henkilön tuotannon kohdalla: August Ahlqvistilta ja F. J. Wiedemannilta olen ottanut tarkasteluun mukaan myös yhteensä kolme kielioppia, jotka on julkaistu 1860-luvun jälkeen, koska nämä kieliopit toimivat kiinnostavana vertailukohtana suhteessa sekä kyseisten kirjoittajien että muiden 1860-luvulle mennessä julkaisemiin kielioppeihin. Tutkimani kieliopit osoittavat, että sijatermistö todella oli pääosin vakiintunut 1860-lukuun mennessä. Lisäksi tänä aikana pääosa uralilaisista kielistä sai jonkinlaisen kuvauksen. Kielikunnan päähaaroista vain mansi(laiskielet) jäivät kuvaamatta. Sen sijaan 1800-luvulla monia nykyisin kielinä pidettyjä variantteja pidettiin murteina, joten niitä ei välttämättä kuvattu. Tällaisia ovat esimerkiksi eri saamelaiskielet, itämerensuomalaiset kielet karjala, võro ja inkeroinen sekä samojedikielet tundra- ja metsänenetsi ja tundra- ja metsänenetsi.

Jätän tarkastelun ulkopuolelle unkarilaisen ja saamelaiskielten kielioppitraditiot. Nämä traditiot kehittyivät pääosin erillään muiden uralilaisten kielten kuvaus-traditioista, unkarin kuvaustraditio alkaen vuodesta 1539 ja saamelaiskielten kuvaustraditio vuodesta 1738, joskin saamelaiskielten perinteellä on joitain yhtymäkohtia tässä artikkelissa tarkastelemini traditioihin. Mainitsen nämä yhteydet relevanteissa kohdissa. Unkarilaisten kirjoittajien pienempien uralilaisten kielten kuvaukset on tehty tässä artikkelissa käsittelemäni ajan jälkeen, joten ne jäävät tarkastelun ulkopuolelle.

1. Kiitän Tiina Onikki-Rantajääsköä, Riho Grünthalia ja Henri Satokangasta sekä nimettömiä arvioijia arvokkaista kommentaista kirjoitustyön eri vaiheissa. Pirkko Kuuttia, Petri Lauermaa ja Teemu Palkkia kiitän avusta lähteiden löytämisessä. Osia tästä tutkimuksesta on esitelty XLVIII Kielitieteen päivillä Turussa.

Molemmat traditiot ansaitsisivat kuitenkin tulla tarkastelluiksi sijatermistön näkökulmasta. Lisäksi käsittelen Uralin itäpuolisten uralilaisten kielten sijatermistöä varsin vähän, sillä näiden kielten kuvauksia osuu hyvin vähän tarkastellulle ajanjaksolle. Stipan (1990) erinomainen uralilaisten kielten tutkimuksen historia käsittelee kattavasti myös sekä unkarin että saamelaiskielten kieliopitraditioita yleisellä tasolla.

Uralilaisten kielten tutkimusperinteessä on kehittynyt omanlaisensa termitraditio, joka ei aina ole täysin yhdenmukainen yleiskielitieteellisen tai muiden kielikuntien perinteen kanssa. Yksi esimerkki tällaisesta paljon variaatiota sisältävästä termistön osasta on uralilaisten kielten kuvauksissa käytetty sijatermistö. Koska monissa uralilaisissa kielissä esiintyy suhteellisen paljon sijoja, on niitä myös nimetty monin tavoin. Tämä nimeämisperinne on kehittynyt omintakeiseksi erityisesti sen takia, että tradition alkuvaiheissa mallina toimineiden kielten kuvauksissa sijojen määrä oli useimmiten huomattavasti vähäisempi kuin uralilaisissa kielissä. Sijatermistö, kuten muukin nykyään vakiintunut termistö, on välittynyt suomen ja muiden uralilaisten kielten kuvauksiin myöhäisantiikin latinan kuvauksista länsimaisen kielioppitradition mukana (ks. Häkkinen 2008: 25).

Rajaan tässä artikkelissa tarkasteluni kohteeksi nimenomaan sijatermistön, sillä siinä esiintyy eniten vaihtelua sekä uralilaisten kielten kuvausten kesken että uralilaisten ja muiden kielten kuvausten välillä, mutta kieliopinkuvausten kehitykset ovat toki vaikuttaneet muuhun termistöön yhtä lailla. Tarkastelen, minkälaisia termejä eri aikoina eri kielten kuvauksissa on käytetty sekä miten kuvaustraditio on vaikuttanut kussakin kielenkuvauksessa esiintyviin valintoihin. Tutkimus on yhtäältä uralilaisten kielten tutkimuksen tutkimushistoriaa, mutta toisaalta se sijoittuu laajempaan grammatikografian perinteeseen (ks. Kärnä & Marjamäki 2017: 382–383). Lisäksi tutkimus liittyy terminologiaan, sillä yksi oleellinen osa termien kuvausta on niiden historian selvittäminen (Temmerman 2000: 230).

Suomessa on tehty aiemminkin 1800-luvun termistön kehitystä käsittelevää tutkimusta, esimerkiksi maantieteen (Laine 2007) ja kasvitieteen (Pitkänen 2008) alalla. Käsillä oleva tutkimus eroaa kuitenkin näistä edeltäjistään siinä, että kyseessä on ensisijaisesti tieteenalanhistoriallinen katsaus siihen, mistä ja koska vaikutteet sijojen nimeämiseen pienemmissä uralilaisissa kielissä ovat tulleet. Varsinainen käsitejärjestelmien tutkimus, eli se, mitä esitellyillä termeillä nimitään ja miksi näitä nimeämisvalintoja tehdään (ks. esim. Laine 2007: 57–61), on jätettävä tulevan tutkimuksen tehtäväksi.

Varhaiset uralilaisten kielten kieliopintekijät tunsivat toistensa töitä, mikä on luonnollisesti vaikuttanut erityisen uralilaisen kielioppitradition muodostumiseen länsimaisen kielioppitradition sisällä. Esittelen tutkimuksesta löytyviä mainintoja siitä, mistä aiemmista kieliopista kirjoittajat ovat olleet tietoisia. Oletan, että jos kirjoittaja on ollut tietoinen edeltävästä kieliopinkuvauksesta, sillä on voinut olla vaikutusta termistöllisiin valintoihin. Lisäksi pyrin selvittämään saatavilla olevista sekundäärlähteistä (julkaistusta kirjeenvaihdosta, aiemmasta tieteenalanhistoriallisesta kirjallisuudesta jne.) yhteyksiä eri tutkijoiden välillä.

Uralilaisten kielten kuvauksen perinne on varsin vanha: Ensimmäiset suomen ja viron kieliopit on julkaistu jo 1600-luvulla (Stahl 1976 [1637], viro; Petraeus 1968 [1649], suomi). Ennen 1900-luvun alkua virosta oli julkaistu 29 kuvausta ja suomesta

jopa 35 (Wiik 1988a: 13). Myös ensimmäiset pienempien uralilaisten kielten kieliopin kuvaukset ja kokonaiset kieliopit on julkaistu jo 1800-luvulla, saamelaiskielten jo 1700-luvulla. Nämä 1800-luvulla kirjoitetut kieliopit loivat pohjan uralilaisten kielten kuvaustraditiolle. Kuitenkin tämä traditio pohjautui varhaisemmalle, erityisesti suomen kuvaustraditiolle, sillä useimmat varhaiset ja tuotteliaimmat pienempien uralilaisten kielten tutkijat olivat suomalaisia. Merkittäviä poikkeuksia olivat saksalainen H. C. von der Gabelentz sekä virolainen F. J. Wiedemann, jotka kumpikin kirjottivat elämänsä aikana useampia uralilaisten kielten kuvauksia.

Artikkelin rakenne on seuraava. Luvussa 2 esittelen tiiviisti eurooppalaisen kielioppitradition, sillä se on uralilaistenkin kielten kielioppitraditioiden perusta. Luvussa 3 kuvaan omissa alaluvuissaan suomen ja viron kielioppitraditioiden kehityksen, sillä näiden kielten kuvaukset ovat vaikuttaneet myös muiden uralilaisten kielten kuvauksiin. Luku 4 on artikkelin pääluke, jossa kuvaan termistön kehitystä pienempien uralilaisten kielten kuvauksissa, ja luvussa 5 teen yhteenvedon tuloksistani.

2 Eurooppalainen kielioppitraditio antiikista 1600-luvulle

Suomen ja viron kielioppitraditio pohjautuu eurooppalaiselle kielioppitraditiolle, jonka kehityksen pääkohdat esitän seuraavaksi. Tarkempia yleisesityksiä kielioppitradition kehityksestä ovat laatineet esimerkiksi Law (2003) ja Allan (2010). Myös Kärnä ja Marjamäki (2017: 383–388) esittävät tiiviin mutta kattavan kuvauksen länsimaisesta kielioppitraditiosta suomeksi. Vihosen (1978) tutkimus on hyvä yleisesitys suomen kielioppien kehityksestä, joskin se on osin vanhentunut.

Jo muinaiset roomalaiset käyttivät latinan sijoista vakiintuneita termejä. Eurooppalaisen kielioppitradition kannalta tärkeimmät, antiikin ajan latinan kieliopit ovat Donatuksen *Ars minor* ja *Ars major* (300-luvun puolivälistä; Law 2003: 65–66) sekä Priscianuksen *Institutiones grammaticae* (500-luvulta; Law 2003: 86). Näiden kielioppien merkitys on siinä, että ne ovat säilyneet kopioina myöhäisantiikista keskiajalle ja Italian renessanssiin asti (Law 2003: 112–130, 143–147). Donatuksen kieliopit olivat varsinaisesti oppikirjoja, joissa käydään läpi koko latinan kielioppi, *Ars minorissa* lyhyemmin ja *Ars majorissa* laajemmin (Allan 2010: 93–100). Priscianuksen *Institutiones grammaticae* on rakenteeltaan tyypillisempi kielioppi, jossa kuvataan latinan rakenne perinteisten kielioppikategorioiden kautta (Allan 2010: 112–122). Keskiajalla Donatuksen teokset alkoivat levitä katolisten munkkien mukana ympäri Eurooppaa, ensin Brittein saarille 500-luvulla ja sieltä lähetyssaarnaajien mukana Keski-Eurooppaan, ja esimerkiksi Saksaan donaattinen traditio päättyi 700-luvulla (Ising 1970: 21–25). Suomen ja viron kielioppitraditioihin vaikutti erityisesti se, että saksalaisessa kulttuuripiirissä omaksuttiin Donatus kieliopin kuvauksen standardiksi. Tämä johti viimeistään 1400-lukuun mennessä siihen, että Saksassa alettiin kirjoittaa saksan kielioppeja latinalaisen kielioppimallin mukaan. (Ising 1970: 30–31.) Saksalaisella kulttuurilla oli suuri vaikutus Keski- ja Pohjois-Euroopassa keskiajalla, ja tämän vaikutuksen mukana levisivät myös kieliopit.

Keskiajalla joissakin osissa Eurooppaa antiikista periytyvää termistöä mukautettiin kansankieliin näiden kuvauksissa. Esimerkiksi provensaalin, ranskan ja espanjan

keskiajalla kirjoitetuissa kuvauksissa käytetään osin suoraan latinalaisia, osin latinasta kansankieleen mukautettuja termejä (esim. *nominatiu*, *genetiu*, *datiu*, *accusatiu*, *vocatiu* ja *ablatiu* provensaalissa; Heinimann 1963). Näin Donatukselta ja Priscianukselta periytyvä termistö toimi mallina uusien kielioppien termeille. Sen seurauksena oppineet muistivat sijoistakin käytetyt termit ja uudet sukupolvet oppivat niiden merkityksen. Termistö pysyi latinalaisperäisenä, sillä kaikki oppineet osasivat latinaa ja sitä pidettiin selkeänä. Esimerkiksi Jacob Grimm mainitsee kielioppinsa esipuheessa (1819: XXI–XXIII) pitäytyvänsä latinalaisperäisessä termistössä tästä syystä. Samoin Suomessa suosittiin ainakin osin perinteistä latinan- (ja kreikan-)kielistä termistöä sivistyskieltä luotaessa (Kalliokoski, Mäntynen & Nordlund 2018: 478).

Reformaation myötä kansankielten kielioppien kirjoittaminen kävi tarpeelliseksi. Tästä seurasi se, että latinan kuvausmalli termeineen siirtyi sellaisenaan ensin saksan ja myöhemmin ruotsin kuvauksiin. Nämä kieliopit taas vuorollaan toimivat mallina, kun ensimmäisiä suomen ja viron kielioppeja alettiin kirjoittaa (Haarmann 1976: 25–26; Vihonen 1978; Kärnä & Marjamäki 2017: 405–406). Ensimmäisiin suomalaisiin ja virolaisiin kielioppiin kirjoittajiin vaikutti varmasti myös se, että sivistyneistön odotettiin osaavan vielä 1600-luvulla latinaa, ja jos kävi yliopiston, latinan opiskelulta ei voinut välttyä. Koska ensimmäiset suomen ja viron kielioppien kirjoittajat olivat yliopiston käyneitä henkilöitä – Petraeus teologian tohtori, Martinius lukion rehtori (Häkkinen 2008: 32–33), Heinrich Stahl rovasti ja Johann Gutsclaff pappi (Kasik 2001: 18, 23) –, on heidän ollut pakko tuntea latinalainen kielioppitraditio.

Donatukseen pohjautuvia teoksia on siis ollut saatavilla sekä nykyisen Suomen että Viron alueella, joten voidaan olettaa, että niiden mukanaan kuljettama traditio on tarttunut ensimmäisiin suomen ja viron kielioppien kirjoittajiin. Esimerkiksi Eskil Petrauksen ja Matthias Martiniuksen on esitetty käyttäneen lähteinään Chytraeuksen *Grammatica latinaa*, niin ikään saksalaisen Philipp Melanchtonin samannimistä teosta sekä ruotsalaisen Arvid Tideruksen ruotsinkielistä Chytraeus-mukaelmaa (Vihonen 1978; Kärnä & Marjamäki 2017: 389–391). Myös koululaitos toimi latinalaisen kielioppitradition välittäjänä kieliopintekijöille ainakin Suomessa. Yliopistoon johtavaan koulutukseen kuului pakollisena latinan opiskelu koko sen ajan, jolloin tässä artikkelissa tarkastelemani kieliopinkirjoittajat kävivät koulunsa. Latinan oppikirjoina käytettiin varhemmin erilaisia ”donatuksia” (Hanho 1947: 264–271) ja myöhemmin muita latinan oppikirjoja (Hanho 1955: 265–280), joissa esiintyi sama latinan kielioppiin malli kuin ”donatuksissa”. Virolainen koulutusjärjestelmä on tuskin ollut erilainen; sinä aikana, jonka Viro oli osa Ruotsin valtakuntaa (1561–1721), ruotsalainen opetusmalli (ks. Hanho 1947: 1–105) on, ainakin periaatteessa, ollut sielläkin käytössä.

3 Varhaiset suomen ja viron kieliopit

Tässä luvussa esittelen suomen kielioppien sijoista käyttämää termistöä ensimmäisistä, 1600-luvulla ilmestyneistä kielioppeista 1800-luvun puoleen väliin, jolloin ensimmäiset pienempien uralilaisten kielten kieliopit ilmestyivät. 1800-luvun loppuun mennessä suomen sijoista käytetyt nimitykset olivat vakiintuneet aktiivisten toimien tuloksena

(Häkkinen 1994: 113, 2000: 181–198), ja tätä myöhemmät suomen kieliopit eivät todennäköisesti enää samalla tavalla vaikuttaneet muiden uralilaisten kielten kieliopissa käytettyihin sijojen nimityksiin. Lisäksi useimpien pienempien uralilaisten kielten kieliopit julkaistiin viimeistään 1800-luvun puolen välin tietämällä (ks. lukua 4), jolloin myöhempien suomen kielioppien vaikutus niiden traditioon on ollut rajallinen. Keskityn sellaisiin kielioppeihin, jotka ovat todennäköisesti vaikuttaneet siihen, että latinalaiset sijojen nimitykset siirtyivät pienempien uralilaisten kielten kuvauksiin, joten tarkastelen sellaisia kielioppeja, jotka ovat käyttäneet latinalaisperäistä termistöä.² Suomessa ehdotettiin käytettäväksi myös suomenkielisiä sijatermejä (esim. Lönnrot 1836: [12]), mutta näillä ei ollut vaikutusta pienempien uralilaisten kielten kuvauksiin. Käsittelemättä jäävät muuta kuin latinalaisperäistä sijatermistöä käyttävät teokset (esim. Strahlmann 1816, saksa; Okulov 1836, venäjä; Koranteri 1845, suomi).³ Kattava esittely ennen 1900-lukua ilmestyneissä suomen kieliopissa käytetyistä sijojen nimityksistä on Wiik (1988b). Häkkinen (2000) puolestaan esittelee koko suomen sijasysteemin kuvauksen kehitystä.

Tarkastelen myös samana aikana ilmestyneitä viron kielioppeja, sillä viron kielioppi-traditio on ollut erillään suomesta ja on itse asiassa jopa hieman vanhempi (ks. alalukua 3.2), mutta silti myös virolaisissa kieliopissa esiintyvät samaa latinalaista kantaa olevat sijojen nimitykset kuin suomenkin kieliopissa.⁴ Lisäksi eräs merkittävä vanhimpien uralilaisten kielten kielioppien kirjoittaja oli virolainen F. J. Wiedemann, jonka voidaan olettaa ensi sijassa kasvaneen virolaiseen kielioppitraditioon (ks. esim. Kasik 2001: 68–69). Samoin kuin suomen kielioppien kohdalla rajaakaan katsaukseni vain sellaisiin kielioppeihin, joiden voidaan katsoa jatkaneen latinalaista nimeämisperinnettä sekä kielioppeihin, jotka ovat ilmestyneet ennen 1800-luvun puoltaväliä, sillä Wiedemann kirjoitti ensimmäiset omat uralilaisten kielten kielioppinsa vuosisadan puolessa välissä (Stipa 1990: 323–324). Ei siis ole syytä olettaa, että tätä myöhempien kielioppien termivalinnat olisivat suuresti vaikuttaneet häneen. Koska viron kuvauksissa tiukka latinalaisperäinen traditio murtui vasta 1800-luvun alussa (Wiik 1988a: 14–15), en esitele jokaista viron kielioppia, joka on julkaistu 1600- ja 1700-luvulla.

3.1 Suomen kieliopit

Varhaisimmat tunnetut suomen kieliopit ovat Petraeus (1968 [1649]), Martinius (1968 [1689]), Vhaël (1733) sekä 1600-luvulla kirjoitettu Henricus Crugeruksen kielioppi (Mark 1949: 59)⁵ ja samoin 1600-luvulta käsikirjoituksena säilynyt *Rudimenta* (Randén

2. Latinalaisperäisellä termistöllä tarkoitan sellaista termistöä, jossa termit ovat kieliopinkuvauksen metakieleen mukautettuja latinan termejä. Jos kuvauksen metakieli on esimerkiksi suomi, latinalaisperäiset termit ovat suomalaistettuja (esim. *nominatiivi*, *genetiivi*, ei *nominativus*, *genetivus*). Tällainen mukauttaminen on tyypillistä länsimaisessa kielioppitraditiossa (ks. Heinimann 1963).

3. H. K. Koranteri käyttää kerran latinalaisperäisten sijatermien lyhenteitä, minkä jälkeen hän siirtyy suomenkielisiin termeihin (Koranteri 1845: 19). Tämä osaltaan osoittaa länsimaisen kielioppitradition vahvuuden suomalaisessa kielioppiperinteessä.

4. Käsittelem tässä artikkelissa sekä pohjois- että eteläviron kieliopit viron kielioppeina, sillä ne ovat vaikuttaneet samaan traditioon (ks. Stipa 1990: 131–134).

5. Tässä kieliopissa esitettiin, että suomessa on 12 sijaa, mutta valitettavasti yhtään kopiota teoksesta ei ole säilynyt eikä nykyään tiedetä, mitä nimityksiä Crugerus näistä sijoista käytti (Mark 1949: 125–126). Koska Crugeruksen kielioppi ei valaise sijojen nimitysten kehitystä, jätän se tarkastelun ulkopuolelle.

2012a). On mahdollista, että Stahl tunsi sen käsikirjoituksen, jonka kopio *Rudimenta* on, ja sai siitä vaikutteita omaan viron kielioppiinsa (Stahl 1976 [1637]; ks. alalukua 3.2). Lisäksi ei ole täysin poissuljettua, ettei Martinius olisi käyttänyt *Rudimenta* lähteenä omaa kielioppiaan kirjoittaessaan (Lauerma 2012: 97–98).

Petraeus, Martinus ja *Rudimenta* ovat varsinaisesti suomen oppikirjoja, jotka kuuluvat pitkään eurooppalaisten ”donatusten” jatkumoon (Randén 2012b: 24–25; ks. lukua 2). Kielioppeihin on otettu mallia 1500-luvun kaksi- ja monikielisistä, erityisesti Saksassa ja Ruotsissa kirjoitetuista kielioppeista (Kärnä & Marjamäki 2017: 389–391, 405). Lisäksi ainakin Petraeus tunsi virolaisen Stahlin kieliopin (1976 [1637]), josta hän otti mallia omaan kielioppiinsa (Stipa 1990: 121).⁶ Petraeus, Martinius ja *Rudimenta* noudattavat esikuviensa mallia siinä, että niissä kaikissa suomen sijaparadigman esittäjän käsittävän samat kuusi sijaa kuin latina: *nominativus*, *genetivus*, *dativus*, *accusativus*, *vocativus* ja *ablativus* (*Rudimenta* käyttää vain sijojen nimien alkukirjaimia; Petraeus 1968 [1649]: [12]; Martinius 1968 [1689]: [19]; Randén 2012a: [52–57]).

Taulukko 1.

Sijojen nimitykset nykykielioppien ja Vhaëlin (1733), von Beckerin (1824) ja Renvallin (1840) mukaan.

Nykykieliopit	Vhaël	von Becker	Renvall
nominatiivi	nominativus	nominativus	nominativ (total)
genetiivi	genetivus	genetivus	genitiv (possessiv)
akkusatiivi	-	accusativus	-
partitiivi	accusativus	infinitivus	infinit (partial)
essiivi	nuncupativus	locativus formalis	essiv
translatiivi	factivus/mutativus	dativus formalis	factiv
inessiivi	locativus	locativus interior	inessiv
elatiivi	ablativus	ablativus interior	elativ
illatiivi	penetrativus	dativus interior	illativ
adessiivi	mediativus/organicus	locativus exterior	adessiv
ablatiivi	privativus	ablativus exterior	ablativ
allatiivi	dativus	dativus exterior	allativ
abessiivi	negativus	caritivus/defectivus	abessiv (caritiv)
komitatiivi	-	instructivus	suffixiv
instruktiivi	instructivus/descriptivus	-	adverbial
[vokatiivi]	vocativus	-	-

6. Arvioija huomautti, että Vihonen (1978: 23–24) on koonnut yhteen aiemmin esitettyjä väitteitä siitä, onko Petraeus käyttänyt Stahlin kielioppia oman kielioppinsa pohjana. Kiitän häntä tästä huomiosta. On kuitenkin huomattava, että vaikka Petraeus ei olisi käyttänyt Stahlin teosta oman teoksensa pohjana, on Stahlin käyttämä sijatermistö voinut vahvistaa Petraeuksen käsitystä sopivista sijatermeistä. Tämä kysymys on toistaiseksi jätettävä auki.

Bartholdus Vhaëlin kielioppi eroaa edeltäjistään siinä, että se esittää suomen sija-järjestelmään kuuluvaksi jopa 14 sijaa, edellä esitettyjen lisäksi *locativus*, *mediativus* eli *organicus*, *privativus*, *negativus*, *factivus* eli *mutativus*, *nuncupativus*, *penetrativus* ja *instructivus* eli *descriptivus* (Vhaël 1733: 6–10). Vhaël on siis ensimmäinen suomen kieliopin kirjoittaja, joka nimeää suomen sijoja itse muodostamillaan termeillä, joskin nämä termit poikkeavat jonkin verran nykyisin käytetyistä, kuten taulukosta 1 voidaan havaita.

Vhaëlin termit eivät jääneet elämään, mutta hänen termistönsä käytön voidaan katsoa olevan toisella tavalla merkittävää. Vhaëlin kielioppi on nimittäin ensimmäinen näihin päiviin asti säilynyt suomen kielioppi, jossa on latinan pohjalta kehitetty omia termejä suomen sijoille. Vhaëlin kielioppi vastaa muodoltaan tyypillisiä latinan kielioppeja (Kärnä & Marjamäki 2017: 391–393), ja myös sen metakielenä toimii latina, mutta sisällöllisesti Vhaëllillä ei voi katsoa olevan merkittäviä esikuvia (Häkkinen 2008: 49–51).⁷ Vhaëlin kielioppi toimiikin suomen oman kielen erityispiirteistä lähtevän kuvauksen ja latinankielisen termistön välittävänä lenkinä suomen kielioppien ketjussa. Ei ole todennäköistä, että Vhaël olisi saanut jostain vaikutteita esimerkiksi paikallissijojen latinankielisiin termeihin, sillä todennäköisimmissä saatavissa olevissa kielioppeissa ei sellaisia ollut. Ilmeisesti Vhaël on käyttänyt sijan funktioita kuvaavia latinan sanoja termeinä. Ovathan alkuperäiset latinan sijatermitkin kreikasta käännettyjä sijan käyttöä kuvaavia ilmauksia (ks. lukua 2). Vhaël tunsi virolaisen Johann Hornungin (Stipa 1990: 121–122), jonka kielioppi ilmestyi vuonna 1693, mutta koska siinä esiintyi vain viisi sijaa (Hornung 1977 [1693]: [33]–[80]), sitä voidaan tuskin pitää Vhaëlin esikuvana. Vhaëlin termistö on vaikuttanut varhaisista saamelaiskielten kuvauksista todennäköisesti Fjellströmin (Fiellström 1738) ja Gananderin (1743) kielioppeihin, sillä he käyttävät Vhaëlin termejä.

Vhaëlin jälkeen seuraava latinankielistä sijatermistöä hyödyntänyt kieliopin kirjoittaja oli Jacob Judén. Hän käyttää kieliopissaan (Judén 1818: 13–25) pääasiassa samoja termejä kuin Vhaël, joskin hän jakaa nykyisen genetiivin kahdeksi ja adessiivin kolmeksi sijaksi funktion mukaan. Stipa (1990: 274) mainitsee, että Judén olisi erottanut paikallissijojen paikalliset ja muut merkitykset toisistaan Renvallin väitöskirjan (1815–1817; ks. alla) innoittamana, mutta tämä ei näy termistössä kuin nykyisen adessiivin jakamisena useammaksi sijaksi. Judén on kiinnostava siksi, että Castrén mainitsee hänen suomen nominativituksen kuvauksensa parhaaksi siihen mennessä julkaisuista (Castrén 1839: 3; ks. alalukua 4.2).

Von Becker (1824: 23–25) käyttää myös latinalaisperäistä sijatermistöä, mutta hänenkään termejään ei käytetä nykyisin. Von Becker itse sanoo käyttävänsä pääosin samaa termistöä, jota Vhaël oli käyttänyt aiemmin (von Becker 1824: IX), mikä todistaa Vhaëlin merkityksestä suomen kielioppitermien kehitykselle. Von Beckerin sijatermeissä tämä vaikutus on kuitenkin jokseenkin vähäinen, sillä hän on kehittänyt suurimmalle osalle sijoista oman terminsä, kuten taulukosta 1 voidaan nähdä (*infinativus* on nimetty profes-

7. Arvioija huomautti, että Simon Paulinuksen heprean kielioppi vuodelta 1692, jossa Paulinus pohtii latinan mallin sopivuutta heprean kuvaukseen, on voinut vaikuttaa Vhaëlin pohdintoihin latinan sopivuudesta suomen kuvaukseen. Kiitän arvioijaa tästä tiedosta.

sori Gabriel Palanderin avustuksella; von Becker 1824: IX).⁸ Lisäksi von Becker käyttää Renvallin väitöskirjassaan hyödyntämää tapaa paikallissijojen nimeämiseen. Sekä Renvallilla että von Beckerillä esiintyvät *locativus* ja *ablativus interior* ja *exterior*, ja lisäksi sisäinen ja ulkoinen tulosija erotetaan toisistaan määritteellä *interior* ja *exterior*, vaikka itse sijatermi on Renvallilla *allativus* ja von Beckerillä *dativus* (ks. Häkkinen 2000: 192–193). Von Beckerin ansiona voidaan sen sijaan pitää sitä, että paikallissijojen nimeäminen kahden ulottuvuuden, sisä–ulko-opposition sekä olo-, ero- ja tulosijajaottelun, mukaan siirtyi suomen kielioppeihin. Lisäksi von Becker on tärkeä sijojen nimeämisen kehityksen kannalta siksi, että aikalaiset pitivät sitä merkittävänä kielioppina (Häkkinen 2000: 176–177). Esikuvana kielioppi on varmasti vaikuttanut myös termistön vakiintumiseen.

Gustaf Renvall julkaisi kolme teosta, joilla voidaan nähdä olevan vaikutusta sijatermistön kehitykseen. Ensimmäinen on edellä mainittu väitöskirja, joka käsittelee nominaalisten suhteiden ilmaisemista suomessa (Renvall 1815–1817). Tässä teoksessa Renvall käsittelee myös sijataivutusta, ja hän esittelee ensimmäisenä Beckerin tunnetuksi tekemän systeemin paikallissijojen nimeämiseksi. Renvall käyttää itse keksimiään sijatermejä ja esittää Vhaëlin käyttämät suluissa. (Renvall 1815–1817: 9–13.) Renvall ei käytä samoja termejä myöhemmässä kieliopissaan, eivätkä termit pääosin vastaa Vhaëlin termejä. Renvall tunsikin Hupelin (1780) viron kieliopin (Lauerma 2005: 121, alav. 4), mutta tällä ei ole ollut vaikutusta sijatermistöön, sillä Hupelin mielestä virossa oli samat kuusi sijaa kuin latinassa. Toinen on Renvallin sanakirja, jonka ensimmäisen osan esipuheessa hän esittelee suomen sijaparadigman käyttäen samoja termejä kuin kieliopissaan (Renvall 1826 [1823]: XII–XIII). Sijatermistön kannalta merkittävä on Renvallin kommentti, että hän on luopunut Vhaëlin termeistä Rasmus Raskin ehdotuksesta (mts. XII; ks. myös Rask 1832: 34, alav. 4 ja Renvall 1840: 51–52). Itse Raskin ehdotus ei ole säilynyt, mutta Renvallin vastaus siihen on julkaistu (Häkli 2017: 68–69). Kolmas mainittava Renvallin teos on hänen kielioppinsa (Renvall 1840).⁹ Kielioppi toi Renvallin termistön suuren yleisön tietoisuuteen, sillä hänen sanakirjansa oli Turun palon seurauksena hyvin vaikeasti saatavilla. Aikalaiset eivät pitäneet Renvallin kielioppia hyvänä (Häkkinen 2000: 176–177; Herlin & Seppänen 2003: 187), mutta se, että hän käytti modernia vastaavaa sijatermistöä, osoittaa, että kieliopilla oli kuitenkin jotakin vaikutusta termistöön. Renvallin kieliopin sijatermit on esitelty taulukossa 1.

Renvallin ohessa on syytä mainita A. J. Sjögrenin lyhyehkö kirjoitus suomen kielestä ja kirjallisuudesta (Sjögren 1861a [1821]: 1–32), jossa hän esittelee suomen sijataivutuksen käyttäen Renvallin väitöskirjassaan käyttämiä termejä. Lisäksi hän käyttää prolatiivista termiä *secutivus* (mts. 13–16). Sjögren osoittaa myös olevansa hyvin tietoinen varhaisemmasta suomalaisesta kielioppitraditiosta (mts. 8–9). Sjögren ei ollut suomen sijatermistön kehityksen kannalta erityisen merkittävä tutkija, mutta pienem-

8. Rasmus Rask ja von Becker ovat kirjeenvaihdossaan keskustelleet termin *partitiivi* käytöstä, jota von Becker on ilmeisesti käyttänyt arviossaan Strahlmannin kieliopista. Rask ei ole pitänyt termiä sopivana, ja von Beckerkin on sitä mieltä, että se on hyvä vain toistaiseksi. (Häkli 2017: 39.)

9. Kieliopin käsikirjoituksen valmistusajankohta on hieman epäselvä. Renvall itse sanoo, että se oli valmis viimeistään vuonna 1819 (Renvall 1840: I). Toisaalta Renvall on kirjeessään A. J. Sjögrenille sanonut, että edes hänen sanakirjansa alussa ollut kieliopinkuvaus ei ole ollut valmis vielä vuonna 1823 (Lauerma 2005).

pien uralilaisten kielten kuvauksen kannalta hänen käyttämänsä termistö on erittäin kiinnostavaa (ks. lukua 4). Lisäksi Sjögren tunsu Renvallin hyvin ja oli tämän kanssa kirjeenvaihdossa, joten Renvallin sijatermistö tai sijojen nimeämisen perusteet ovat voineet vaikuttaa Sjögreniin.

Von Becker käyttää Renvallin paikallissijojen nimeämiskäytäntöä kieliopissaan, mutta muuten termistö on eri. Von Becker ei mainitse Renvallin väitöskirjaa omassa kieliopissaan, joten on hankala sanoa, onko hän saanut siitä vaikutteita (ks. Häkkinen 2000: 176–177). Saman tyyppinen paikallissijojen jaottelu ja osin samojen termien käyttö kuitenkin viittaisi vaikutteiden olemassaoloon (ks. Häkkinen 2000: 192–193).

1800-luvun puolessavälissä Gustaf Erik Eurén kirjoitti kolme suomen kielioppia, joista kahta on syytä käsitellä tässä. Ensimmäinen (Eurén 1846) oli varsin lyhyt esitys suomen fonologiasta ja morfologiasta, ja toinen (Eurén 1849) oli ensimmäisen paranneltu ja täydennetty versio. Eurén ei mainitse kummankaan kieliopin esipuheessa Renvallin kielioppia (Eurén 1846: [I–II]; 1849: III–VIII; ks. myös Häkkinen 2000: 176–177), vaikka hän käyttää Renvallilta lainattua sijatermistöä. Ainoat poikkeukset Renvallin termeihin ovat termien *translativus*, *prolativus* ja *comitativus* käyttö (Eurén 1846: 20–31; 1849: 37–55). Voidaankin todeta, että Renvalliin mennessä se termitraditio, joka on todennäköisimmin vaikuttanut pienempien uralilaisten kielten sijatermistöön, on muodostunut.

Lopuksi voidaan mainita Ahlqvistin (1877) suomen kielioppi, jossa hän käyttää rinnan suomalaista ja latinaalaista termistöä (mts. 86–115). Ahlqvist kommentoi kunkin sijan nimeä niin kuin hänen kielioppiinsa mennessä termit olisivat vakiintuneet, esimerkiksi ”Näitä sijoja kutsutaan *kieliopissa*, olosijaa adessiviksi, erosijaa ablativiksi ja tulosijaa allativiksi” (mts. 106; korostus kirjoittajan). Suomen sijatermistö oli siis pääosin vakiintunut Ahlqvistiin mennessä.

Suomen sijatermistön kehityksen voi tiivistäen jakaa kolmeen kauteen. Ensimmäiseen kuuluvat ennen Vhaëlia ilmestyneet kieliopit, toiseen Vhaelin (1733) ja Renvallin (1826 [1823]) välissä ilmestyneet kieliopinkuvaukset ja kolmanteen myöhemmät kieliopinkuvaukset. Ensimmäisen kauden aikana suomen sijojen kuvaus ja termistö noudattivat latinan mallia. Tämä kausi on sama kuin Wiikin (1988a: 14) latinalais-ruotsalainen kausi. Toinen kausi alkaa siitä Vhaëlin ideasta, että suomessa on enemmän sijoja kuin latinassa, ja hänen tarpeestaan nimetä ne.¹⁰ Tämän kauden aikana kielitieteilijät kokeilevat erilaisia termejä sijojen kuvauksessa. Kolmas kausi alkaa Renvallin sanakirjan esipuheesta (1826 [1823]: XII–XIII), jossa hän soveltaa paikallissijoihin Raskin ehdottamia termejä. Tämän jälkeen termistö vakiintuu muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, joista merkittävimmät ovat Eurénin Renvallin sijatermistöön tekemät lisät (Eurén 1846).

3.2 Virolaiset kieliopit

Viron kieliopitraditio on kymmenisen vuotta vanhempi kuin suomen, ja ennen ensimmäistä suomen kielioppia (Petraeus 1968 [1649]) oli ehtinyt ilmestyä jopa kaksi vi-

10. Nimetön arvioija esitti arvokkaan huomion siitä, että kieliopinkirjoittajilla lienee ollut jokin käsitys siitä, mikä on sija, kun he ovat määritelleet esimerkiksi suomen sijojen määrää. Valitettavasti tätä käsitystä ei tietääkseni ole eksplisiittisesti esitetty missään.

ron kielioppia: Heinrich Stahlin kielioppi (1976 [1637]) ja Johann Gutsflaffin kielioppi (1976 [1648]). Kuitenkin viron kielioppitraditio nojasi latinan malliin huomattavasti pidempään kuin suomen traditio, ja esimerkiksi viron sijasynteesin kuvaus vapautui latinan mallista vasta 1800-luvulla (Wiik 1988a: 14–15; Kasik 2001: 42–43). Latinan vaikutus ei ollut kuitenkaan täysin suoraa, vaan esimerkiksi Stahl nojasi saksan kielioppitraditioon, sillä hänen kielioppinsa oli tarkoitettu viron oppikirjaksi ulkomaalaisille, lähinnä Viron saksankieliselle papistolle (Stipa 1990: 131–132). Todennäköisesti Stahl käytti mallinaan Johannes Clajuksen 1578 ilmestynyttä saksan kielioppia (Haarmann 1976: 25–26). Luvussa 2 toin esiin, että saksalainen kielioppitraditio pohjautuu kuitenkin latinalaiseen (Ising 1970: 21–31), minkä takia myös Stahlin kielioppia voidaan pitää tradition jatkajana.¹¹ Tämä näkyy selvästi myös siinä, että Stahl esittää viron sijasynteesin koostuvan samoista kuudesta sijasta kuin latinankin, ja että näillä sijoilla on samat nimet kuin latinan sijoilla (Stahl 1976 [1637]: 4). Lisäksi on mahdollista, että Stahl tunsi kieliopin, josta *Rudimenta* on kopio, ja hyödynsi sitä kielioppia kirjoittaessaan (Lauerma 2012: 97–98). Kuten alaluvussa 3.1 mainitsin, Stahlin kielioppi sen sijaan vaikutti Petraeuksen kielioppiin ja näin suomalaiseseen kielioppitraditioon (Stipa 1990: 121).

Stahlia seurasivat 1600-luvulla Gutsflaffin (1976 [1648]), Heinrich Gösekenin (1977 [1660]) ja Hornungin (1977 [1693]) sekä 1700-luvulla August Wilhelm Hupelin (1780) kieliopit. Stahlin kielioppia pidettiin kuitenkin niin suurena auktoriteettina, että sen vaikutus alkoi vähetä vasta 1600-luvun lopulla (ks. Kasik 2001: 22–26). Sijojen kuvaukseen tämä ei kuitenkaan vaikuttanut ollenkaan. Tämän ajan sijojen kuvaukseen liittyvät innovaatiot tyypistyivät käytännössä Gutsflaffin huomioihin viron sijojen määrästä (vain viisi), genetiivin nimeämisestä *rektiiviksi* ja siitä, että rektiiviin voi liittyä muita päätteitä (*-l*, *-lt*, *-n*, *-nt*, *-e*, *-st*, *-tte* ja *-to*; Gutsflaff 1976 [1648]: [220]–[222]). Gutsflaffin kielioppia ei kuitenkaan noteerattu syystä tai toisesta (Kasik 2001: 24), joten nämä havainnot eivät johtaneet muutoksiin viron sijasynteesin kuvauksessa tai sijatermistössä.

Merkittävä vaihe sijatermistön ja sijojen kuvauksen kannalta ylipäätään viron kieliopinkirjoituksessa oli Johann Heinrich Rosenplänterin julkaisema aikakauskirja *Beiträge zur genauern Kenntnis der ehstnischen Sprache*, jota julkaistiin yhteensä 20 nidettä vuosina 1813–1832. Sijojen kuvauksen kannalta siinä ilmestyi kaksi merkittävää tekstiä: Rosenplänterin oma arvio (1818) Arnold Knüpfferin teoksesta *Bemerkungen über die Declinations- und Casusformen der Ehstnischen Sprache* (Knüpffer 1817).¹² Knüpfferin mukaan virossa oli 12 sijaa. Kuvaus levisi varmasti laajempaan tietoisuuteen nimenomaan Rosenplänterin arvion myötä, sillä alkuperäinen teos on vain 12 sivun mittainen pamfletti (ks. myös Wiik 1988a: 15). Toinen huomionarvoinen kirjoitus on Kristian Jaan Petersonin teksti (1818), jossa hän toteaa, että viron sijoissa *l*-päätteet ilmaisevat ulkoista suhdetta ja *s*-päätteet sisäistä suhdetta (Peterson 1818). Tämä ly-

11. Wiik (1988a) kuvaa varhaista viron kielioppitraditiota saksalais-latinalaiseksi kaudeksi ja varhaisesta suomalaista traditiota latinalais-ruotsalaiseksi kaudeksi sen mukaan, mikä varhaisempi traditio on vaikuttanut kielioppeihin enemmän. Loppujen lopuksi kaikki nämä traditiot palautuvat latinalaiseen kieliopinkirjoitusperinteeseen.

12. Kasikin (2001: 42) mukaan Knüpfferin kirjoitus olisi julkaistu *Beiträgessä* 1818, mutta oikea vuosi on 1817.

hyt kirjoitus on ensimmäinen teksti, jossa viron paikallissijasteemi kuvataan kahden ulottuvuuden mukaan.¹³

Wiik (1988a: 14–15) mainitsee, että muutokseen viron sijasteemin kuvauksessa olisi vaikuttanut Strählmanin hieman aiemmin ilmestynyt kielioppi (Strahlmann 1816). Todennäköisempi vaikutin on kuitenkin kyseisestä kieliopista *Beiträgessä* julkaistu osa (Strahlmann & Rosenplänter 1815), johon esimerkiksi Peterson (1818: 149) viittaa. Myös Knüpffer oli tutustunut kirjoitukseen (Kasik 2001: 42–43). Tämä teos ei kuitenkaan ole voinut vaikuttaa viron kuvauksissa käytettyyn termistöön, sillä Strählman käyttää sijojen saksalaistyyppisiä termejä (esim. *Werfall* ’kuka-sija [nominatiivi]’, *Wofall* ’missä-sija [inessiivi]’; Strahlmann & Rosenplänter 1815: 89–94; Strahlmann 1816: 14–16).

Viimein noin 90 vuotta Vhaëlin kieliopin jälkeen *Beiträgessä* julkaistiin ensimmäinen teksti, jossa viron sijoista käytettiin termejä, jotka eivät ole suoraan latinan kieliopista. Friedrich Heller (1822) käyttää latinankielisiä sijatermejä, mutta pääosa termeistä vaikuttaa hänen itse keksimiltään. Hän ehdottaa nominatiivista, genetiivistä ja akkusatiivista käytettävien termejä *definitivus*, *relativus* ja *indefinitivus* (Heller 1822: 9). Näistä termeistä *relativus* on lainattu Knüpfferin kirjoituksesta (ks. Stipa 1990: 288). Lisäksi hän erittelee 11 muuta termiä: *possessiv* (adessiivi), *dativ* (allatiivi), *ablativ* (ablatiivi), *inclusiv* (inessiivi), *ingressiv* (illatiivi), *egressiv* (elatiivi), *formativ* tai *factiv* (translatiivi), *terminativ* (terminatiivi), *unitiv* (komitatiivi) ja *privativ* (abessiivi; Heller 1822: 33–37). Vaikka nämä nimitykset eivät jääneetkään elämään, on Hellerin teksti viron sijatermistössä samantyyppisessä asemassa kuin Vhaëlin kielioppi suomen sijatermistössä: se osoitti, että latinalaispohjaista termistöä voi muodostaa myös sijoille, joita ei latinassa esiinny.

Ensimmäinen viron kielioppi, jossa käytetään muita kuin latinan sijatermejä, on Eduard Ahrensin kielioppi (1843). Ahrens mainitsee kielioppinsa esipuheessa, että viro on suomen tytär, ja listaa apuneuvoja suomen opiskeluun. Näihin apuneuvoihin kuuluvat Strahlmannin (1816), von Beckerin (1824) ja Renvallin (1840) kieliopit. Lisäksi Ahrens mainitsee myös kaikki 1600–1700-luvuilla ilmestyneet viron kieliopit ja *Beiträgen*. (Ahrens 1843: 5–8.) Ahrens on siis hyvin perillä sekä suomen että viron kielioppitraditiosta. Ahrens käyttää nykyisistä nominatiivista, genetiivistä ja partitiivista Hellerin (1822) luomia termejä *definitiv*, *relativ* ja *indefinitiv*, mutta mainitsee myös termit *nominativ*, *genetiv* ja *accusativ* (Ahrens 1843: 29). Muita sijoja Ahrensilla on yhdeksän, ja hän sanoo suoraan ottaneensa termit Renvallilta: ”Es sind ihrer neun, derer Benennung (nach Renvall) – –” (’Niitä on yhdeksän, joiden nimitykset [Renvallin mukaan] – –’; käänös kirjoittajan) (Ahrens 1843: 50–51). Ahrensin kielioppia voidaan pitää rajapyykkinä viron kielioppitradition vaikutukselle pienempien uralilaisen kielten kuvauksiin, sillä Wiedemann julkaisi ensimmäiset kielioppinsa vain neljä vuotta sen ilmestymisen jälkeen (ks. alalukua 4.3).

Lyhyesti voidaan vielä mainita F. J. Wiedemannin viron kielioppi (2005 [1875]). Hän käyttää termistöä, joka koostuu oleellisilta osin Renvallin termeistä lisäyksin, jotka olivat vakiintuneet Eurénin kielioppeihin mennessä (*comitativ*, *prolativ*, *trans-*

13. Suomen kuvauksiin sama jaottelu ilmestyi samoihin aikoihin (ks. Renvall 1815–1817; von Becker 1824). Onkin mahdollista, että jako on kehittynyt suomen ja viron kuvauksissa toisistaan riippumatta.

lativ), esiintyneet Vhaelistä alkaen (*instructiv*) sekä ilmestyneet 1860-luvulla suomen kielioppeihin (*partitiv*; ks. Wiik 1988b: 456). Wiedemanniin mennessä viron sijatermistö oli siis mukautunut yleisitämerensuomalaiseen termistöön (ks. myös alalukuja 3.1, 4.1 ja 4.4).

Tiivistetysti voidaan todeta, että kuten suomen sijatermistön kehityksessä, myös virossa on havaittavissa erilaisia kausia. Ensimmäinen kausi, joka on suunnilleen (mutta ei täysin) yhdenmukainen Wiikin saksalais-latinalaisen kauden kanssa (1988a: 14–15), alkaa Stahlin (1976 [1637]) kieliopista ja päättyy Hellerin (1822) kuvaukseen. Tämän kauden aikana viron sijasteemi kuvattiin latinan mallin mukaan, ja termistö on myös suoraan latinasta. Vaikka jo Gutsclaff (1976 [1648]) epäröi viron sijojen määrän kanssa, vasta Knüppferin teksti (1817) ja sen arvio (Rosenplänter 1818) muuttivat viron sijasteemin analyysin. Kuitenkin, toisin kuin suomessa, virossa analyysin muutos ei suoraan tuonut uusia termejä sijojen kuvaukseen, vaan tämä tapahtui vasta Hellerin myötä. Toinen kausi viron sijatermistössä muodostui ainoastaan Hellerin kuvauksesta, jossa hän käytti poikkeuksellista, ilmeisesti pääosin itse keksimäänsä termistöä (Heller 1822: 33–37). Kolmas kausi alkoi Ahrensin (1843) kieliopista, jossa käytetään Renvallilta lainattua sijatermistöä. Tämä kausi on vieläkin käynnissä viron kuvauksissa.

4 Termistön siirtyminen pienempien uralilaisten kielten kuvaukseen

Tässä luvussa tarkastelen 1800-luvulla kirjoitettuja pienempien itämerensuomalaisten sekä nykyisen Venäjän alueella puhuttujen uralilaisten kielten ensimmäisiä kielioppeja sekä lyhyempiä kuvauksia. Rajaus johtuu siitä, että 1800-luvun lopulta lähtien myös pienempien uralilaisten kielten kielioppitradition voidaan olettaa vakiintuneen kahdesta syystä. Ensinnäkin pienempiä uralilaisia kieliä kuvasivat huomattavasti harvemmat henkilöt, ja yksi tekijä kirjoitti usein useamman kielen kuvauksen. Toiseksi kieliopin kuvausten kirjoittajat olivat pääasiassa alansa arvostetuimpia edustajia, professoreja tai akateemikoita, joiden ratkaisuja oli helppo pitää esimerkkinä. Tämä pätee todennäköisesti erityisesti termistöön, johon aiemmin kiinnitettiin vähemmän huomiota.

Useimmat kielenkuvaukset rakentuvat edeltävien saman kielen kuvausten varaan, yleensä niin, että uudemman kieliopin kirjoittaja kommentoi edeltäjiään tai vähintään mainitsee, että on tietoinen näistä. Niissä tapauksissa, joissa kuvaus on kyseisen kielen ensimmäinen, tällaista jatkuvuutta ei tietenkään ole. Useimmat varhaiset kieliopin kirjoittajat kirjoittivat useiden kielten kielioppeja, mikä mahdollistaa kiinnostavan näkymän heidän valintojensa mahdolliseen muutokseen. Toisaalta taas eri kirjoittajien samoista tai läheisistä kielistä tekemät kieliopit esittelevät termien vakiintumista 1800-luvun aikana. Jätän Venäjällä kirjoitetut kieliopit käsittelemättä, sillä ne eivät liity länsimaiseen kielioppitraditioon. Käsitelen kielten kuvaukset neljässä ryhmässä. Ensin alaluvussa 4.1 käsittelen kuvaukset, jotka on kirjoitettu ennen Castrénin kielioppeja tai joiden kirjoittajat ovat hyvin todennäköisesti vaikuttaneet Castrénin kielitieteelliseen ajatteluun. Alaluvuissa 4.2 ja 4.3 esittelen Castrénin ja Wiedemannin tuotannon, sillä kummallakin on ollut yksinään suuri vaikutus traditioon. Alaluvussa 4.4 käsitelen Castrénin jälkeistä traditiota, jota edustaa tässä katsauksessa August Ahlqvistin tuo-

tanto. Kaikki tässä luvussa käsitellyt termit sekä suomen ja viron termit on esitetty taulukkomuodossa verkkoliitteessä.

4.1 Castrénia edeltävän tradition kieliopinkuvaukset

Ennen Castrénia pienempien uralilaisten kielten kielioppeja olivat kirjoittaneet pääasiassa Anders Johan Sjögren, joka kirjoitti liivin kieliopin (1861b) sekä lyhyempiä kuvauksia muista uralilaisista kielistä (suomesta, komista ja itäisistä saamelaiskielistä), Hans Conon von der Gabelentz, joka kirjoitti kaksi kielioppia (mordvalaiskielistä ja komista) ja useita lyhyempiä kuvauksia uralilaisista kielistä (marista, udmurtista ja tundranenetsistä), sekä Elias Lönnrot, joka kirjoitti vepsän kuvauksen (1853). Sjögren ja Lönnrot liittyvät uralilaisten kielten kuvaustraditioon tiukemmin siksi, että molemmat tekivät yhteistyötä Castrénin kanssa, jolla taas oli huomattava vaikutus uralistiikan kehitykseen.

Ensimmäinen tutkija, joka tässä yhteydessä on mainittava, on tanskalainen Rasmus Rask. Rask julkaisi vain vähän uralilaisten kielten kuvaukseen liittyviä kirjoituksia, mutta muuten hänen vaikutustaan uralistiikan kehitykseen ei ole syytä aliarvioida. Rask oli kirjeenvaihdossa useiden suomalaisten kielentutkijoiden kanssa, mukaan lukien tässä artikkelissa mainitut von Becker, Judén, Renvall ja Sjögren (Häkli 2017: 18–25). Käsiteltyjen kieliopinkuvausten lisäksi Rask kirjoitti pohjoissaamen kieliopin (1832), joka mahdollisesti vaikutti saamelaiskielten sijatermien traditioon. Rask (1834: 1–46), joka on kirjoitettu vuonna 1819 ja josta on julkaistu osia vuonna 1820 (tanskaksi) ja 1826 (saksaksi; mts. 1), käsittelee uralilaisia kansoja ja niiden kieliä. Tässä julkaisussa hän käyttää itämerensuomalaisten ja saamelaiskielten [!] sijoista termejä *definitivus* (nominatiivi), *possessivus* (genetiivi), *infinitivus* (partitiivi), *effectivus* (translatiivi?), *praedicativus* (essiivi), *defectivus* (abessiivi), *allativus*, *adessivus*, *ablativus*, *illativus*, *inessivus*, *elativus* (Rask 1834: 17–18), ja marin sijoista termejä *possessivus* (genetiivi), *infinitivus* (akkusatiivi), *allativus* (datiivi), *adessivus* (modaali?), *instrumentalis* (ei kuulu nykyiseen sijaparadigmaan), *vocativus* (ei kuulu nykyiseen sijaparadigmaan; mts. 20). Permiläisten kielten sijoista Rask sen sijaan käyttää tanskalaisia termejä (Rask 1834: 36–37).

Raskin käyttämistä termeistä *definitivus* on käytössä Hellerin viron kuvauksessa (1822) sekä *possessivus* ja *defectivus* Renvallin väitöskirjassa (1815–1817). Paikallissijatermistö on sama, jota Rask ehdotti Renvallin kielioppiin (ks. alalukua 3.1), joten se on hänen itse keksimäänsä. Myös *infinitivus* voi olla peräisin Raskilta itseltään. Tätä oletusta tukee epäsuorasti kaksi seikkaa: kirjeenvaihdossaan von Beckerin kanssa Rask on sanonut, että von Beckerin kyseisestä sijasta käyttämä termi ei ole käyttökelpoinen (ks. Häkli 2017: 39), ja sekä von Becker että muutenkin Raskin kehittämää termistöä suosinut Renvall ovat kieliopissaan käyttäneet termiä *infinitiv(us)*. Varmuutta asiaan ei valitettavasti voi saada, sillä kirje, jonka vastauksessa von Becker asiaa kommentoi, ei ole säilynyt (ks. Häkli 2017: 3–4). Muista termeistä *praedicativus* ja *instrumentalis* ovat läpinäkyviä muodosteita, sillä essiivi toimii usein predikaatin sijana, ja postpositio *dene* 'kanssa' voi ilmaista välinettä. Lisäksi *vocativus* jatkaa vanhaa latinalaista termitraditiota. Sen sijaan *effectivuksen* alkuperää on mahdotonta sanoa, sillä sitä ei ole käytetty muissa kuvauksissa, eikä Raskin esimerkistä ilmene tarkalleen, mihin sijaan termi viittaa.

A. J. Sjögren kirjoitti kaksi merkittävää kieliopinkuvausta pienemmistä uralilaisista kielistä. Toinen on hänen liivin kielioppinsa (Sjögren 1861b), joka julkaistiin postuumisti. Toinen on pääasiallisesti kansatieteellinen kuvaus komeista, joka sisältää kuitenkin myös tiiviin kieliopinkuvauksen (Sjögren 1861a [1832]: 233–459). Lisäksi Sjögren kirjoitti lyhyen kuvauksen itäisistä saamelaiskielistä (1861a [1828]: 85–232), joka on voinut vaikuttaa näiden kielten kuvauksen traditioon.

Komin kuvauksessaan Sjögren (1861a [1832]: 233–459) esittää seuraavat sijatermit: *nominativus*, *vocativus* (ei pidetä nykyään sijana), *accusativus*, *dativus*, *genitivus*, *possesivus* (ablatiivi), *illativus*, *elativus*, *ablativus* (egressiivi), *locativus* (inessiivi), *instrumentalis*, *secutivus* (prolatiivi) ja *negativus* (karitiivi). Nominatiivi, akkusatiivi, datiivi, genetiivi sekä vokatiivi, joka on todellisuudessa yksikön 1. persoonan possessiivisuffiksi, jatkavat latinan sijatermistön traditiota. Vokatiivisesti käytetyn possessiivisuffiksin nimeäminen vokatiivisijaksi osoittaa miten pitkä varjo latinan kielioppitraditiolla on ollut. Latinassa ei ole possessiivisuffikseja, mutta sen sijaan siitä löytyy vokatiivisija, joka on komin termistössä samaistettu vokatiivisesti käytettyyn possessiivisuffiksiin. Ablatiivin voidaan nähdä kuuluvan tähän joukkoon, vaikkakin Sjögrenin ablatiiviksi nimeämän sijan ensisijainen merkitys on toiminnan alkurajan ilmaiseminen. Instrumentaali ja negatiivi ovat sinänsä läpinäkyviä termejä, että niitä käytetään sijoista, joiden merkitys on ilmaista välinettä ja puutetta, joten ne voivat hyvin olla Sjögrenin omia muodosteita. Samoin possessiivi on terminä luonteva, sillä komin nykyisin ablatiiviksi kutsutulla sijalla on varsin runsaasti omistukseen liittyvää käyttöä. Termeistä negatiivi esiintyy jo Vhaëlilla (1733) ja possessiivi Renvallin väitöskirjassa (1815–1817) sekä Raskilla (1834: 1–46). Myös lokatiivi on jossain määrin läpinäkyvä, sillä komissa, toisin kuin esimerkiksi suomessa, on yksiulotteinen paikallissijasysteemi. Tällaisessa systeemissä ollosija ilmaisee yleistä olemista ja neutraali lokatiivi on kuvaavampi ilmaus kuin esimerkiksi nykytermi inessiivi. Tämän takia on kummallista, että Sjögren on nimennyt neutraalit ero- ja tulosijan elatiiviksi ja illatiiviksi. Itse termit voivat olla peräisin joko Renvallilta tai Raskilta, joiden kanssa Sjögren oli kirjeenvaihdossa ja joilla, erityisesti Raskilla, oli muutenkin suuri vaikutus Sjögrenin uraan ja tieteellisiin hankkeisiin (Branch 1973: 32–39; ks. myös Häkli 2017: 79–99). Myös *secutivus* on lainattu Renvallilta (1815–1817: 13; ks. Sjögren 1861a [1821]: 13). Renvall (1815–1817: 13–14) ei kuitenkaan vaikuta pitävän muotoa varsinaisena sijana, joten termin käyttö sijanimityksenä voitaneen katsoa Sjögrenin ideaksi.

Sjögrenin liivin kieliopista (Sjögren 1861b) tekee merkittävän se, että se on ensimmäinen liivin kielioppi. Wiedemann julkaisi sen postuumisti 1861, mutta aineiston Sjögren keräsi jo vuosina 1846 ja 1852 tekemillään kenttämatkoilla (Sjögren 1861b: I). Ei ole täysin selvää, minkälaisessa kunnossa Sjögrenin aineisto on ollut ennen toimitustyötä, sillä Wiedemann on itse hankkinut siihen täydennystä (Sjögren 1861b: I–IV). Sijatermistön näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että kieliopissa käytetyt termit voivat olla joko Sjögrenin muistiinpanoissaan käyttämää tai Wiedemannin toimitustyössään päättämää. Kielioppiin on otettu suomen kieliopinkirjoittajilta 10 sijaa, joiden nimitykset ovat *nominativ*, *genitiv*, *infinitiv*, *inessiv*, *illativ*, *elativ*, *adessiv*, *allativ*, *ablativ* ja *adverbial*, minkä lisäksi esiintyvät *dativ* ja *instrumental*, joka vastaa käytöltään suomen translatiivia ja komitatiivia (Sjögren 1861b: 50–51). Sijojen nimitykset viittaavat selvästi

Renvallin aloittamaan traditioon. Se, että instrumentaalain mainitaan kattavan suomen translatiivin ja komitatiivin käytön viittaa siihen, että termit päättänyt henkilö on tuntenut myös Eurénin kieliopit. Sekä Sjögren että Wiedemann käyttävät termejä datiiivi ja instrumentaali komin kuvauksissaan, joten kumpi tahansa on voinut valita ne kuvaamaan liivin sijoja.

Hans Conon von der Gabelentz oli saksalainen orientalisti, joka tutki myös uralilaisia kieliä. Von der Gabelentzin voi katsoa kuuluvan pienempien uralilaisten kielten kuvaustraditioon, sillä sekä Castrén (1844b: II–III), Ahlqvist (1861: VIII) että Wiedemann (1847b: III–IV; 1865: 9) mainitsevat hänet kieliopeissaan. Castrén ja Ahlqvist pitivät von der Gabelentzin komin ja mordvalaiskielten kuvauksia pääosin hyvinä. Toisaalta von der Gabelentz tunsu Sjögrenin uralilaisten kielten tutkimuksia (Branch 1973: 226; ks. myös maininta Sjögrenistä von der Gabelentz 1845: 113), mikä on voinut vaikuttaa hänen kieliopinkuvauksiinsa. Von der Gabelentz vaikuttaa pohjanneen tutkimuksensa toisen käden tekstilähteiden analysointiin (esim. von der Gabelentz 1845: 113; 1851: 24–25), ja hänellä on tuskin ollut suoraa yhteyttä uralilaisten kielten puhujiin.

Mordvalaiskielten kieliopissaan hän käyttää mordvalaiskielten sijoista seuraavia termejä: *nominativ*, *genitiv*, *dativ*, *allativ* (latiivi), *adessiv* (prolatiivi), *illativ*, *inessiv*, *ablativ* (partitiivi), *elativ*, *prädicativ* (translatiivi), *caritiv* (abessiivi) ja *temporalis*, jota ei nykyään pidetä sijana (ks. von der Gabelentz 1839: 242–245). Von der Gabelentz ei mainitse yhtään lähettä sijatermistölleen, mutta hänen termeissään huomion kiinnittää heti yritys pakottaa mordvalaiskielten sijasysteemi samanlaiseen kahden ulottuvuuden systeemiin kuin suomessa ja virossa. Termit inessiivi, elatiivi ja illatiivi tulevat todennäköisesti siitä, että sijat, joihin nämä termit viittaavat, ovat itämerensuomalaisten kielten sisäpaikallissijojen etymologisia vastineita. Tämä yhteys on melko helppo havaita, eikä todennäköisesti ole mennyt ohi von der Gabelentziltakaan, jos hän on tuntenut itämerensuomalaisten kielten keliopinkuvauksia. Termien allatiivi ja ablatiivi käyttö voi johtua siitä, että näitä sijoja käytetään usein suhdennominien kanssa, jotka ilmaisevat helpommin läheisyydeksi tulkittavia suhteita. Sen sijaan väyläsijan nimittäminen adessiiviksi on selvästi vain yritys muodostaa symmetrinen sijasysteemi. Muista sijatermeistä nominatiivilla, genetiivillä ja datiiivilla on juurensa latinalaisessa kielioppitraditiossa, ja karitiivia on käytetty suomalaisessakin traditiossa (esim. von Becker 1824) mutta predikatiiville ja temporaalille ei löydy suoria vastineita uralilaisesta kielioppiperinteestä. Toisaalta termit ovat läpinäkyviä, sillä translatiivi toimii usein predikatiiviadverbiaalina ja temporaali muodostaa temporaalisia ilmauksia.¹⁴

Toinen von der Gabelentzin kirjoittama kielioppi on komin kielioppi (1841). Hän sanoo hyödyntäneensä Sjögrenin komin kuvausta ja olevansa pääosin samaa mieltä sen kanssa (von der Gabelentz 1841: 2). Sijatermistössä tämä kuitenkin näkyy vain osin. Von der Gabelentzin (1841: 6–12) käyttämät termit ovat samoja kuin Sjögrenin kuvauksessa lukuun ottamatta seuraavia: *inessiv*, *transitiv* (prolatiivi), *terminativ* ja *caritiv*. Inessiiviä ja karitiivia von der Gabelentz on käyttänyt jo mordvalaiskielten

14. On mahdollista, että kolme viimeksi mainittua termiä esiintyvät jossakin muussa von der Gabelentzin tuntemassa kielioppitraditiossa, mutta asian selvittäminen on jätettävä tulevan tutkimuksen tehtäväksi.

kieliopissaan, minkä lisäksi termin inessiivi käyttö muodostaa termien näkökulmasta eheän sarjan (vrt. esim. suomen sisäpaikallissijoihin). Termi terminatiivi esiintyy uralilaisessa traditiossa aiemmin Hellerillä (1822), mutta koska termi viittaa läpinäkyvästi loppurajaan, jota kyseinen sijakin ilmaisee, Heller ei välttämättä ole vaikuttanut von der Gabelentzin valintaan. Transitiivi on myös sikäli läpinäkyvä termi, että se viittaa siirtymiseen, ja sija, johon termillä viitataan, ilmaisee toiminnan reittiä. Tämän takia voidaan olettaa, että von der Gabelentz on keksinyt termin.¹⁵ Von der Gabelentzin hyvin lyhyen udmurtin sijasysteemin kuvauksen (1845) termistö on sama kuin hänen komin kieliopissaan, joskin hän mainitsee, etteivät kaikki komin sijat esiinny hänen udmurtin aineistossaan (mts. 114–116).

Kahden edellä mainitun kieliopinkuvauksen lisäksi von der Gabelentz kirjoitti lyhyen tundranenetsin kuvauksen (von der Gabelentz 1851: 39–40). Tämä kuvaus on tuskin vaikuttanut suuresti traditioon, sillä se on varsin pintapuolinen ja ilmestyi vain hieman ennen huomattavasti parempaa Castrénin samojedikielten kielioppia (1969 [1854]). Wiedemann mainitsee myös von der Gabelentzin maria käsittelevän kirjoituksen (1841–1842) oman marin kielioppinsa esipuheessa (Wiedemann 1847b), joten sen voidaan katsoa kuuluvan sijatermistön traditioon. Von der Gabelentz käyttää seuraavia sijatermejä, joista kaikki eivät hänen mukaansa yhtäältä ole sijoja, toisaalta eivät esiinny molemmissa marin päämurteissa: *nominativ*, *genitiv*, *dativ*, *accusativ*, *vocativ* (ei ole sija von der Gabelentzillä eikä nykyään), *instrumentalis* (postpositio), *illativ*, *inessiv* ja *praedicativ* (illatiivin lyhyt allomorfi?). (Von der Gabelentz 1841–1842: 126–128.) Kaikki sekä tundranenetsin että marin kuvauksessa käytetyt termit esiintyvät jo von der Gabelentzin aiemmissa sekä myös myöhemmissä kieliopinkuvauksissa, mistä havaitaan, että hän on ollut varsin johdonmukainen termien käyttäjä.

Lönnrotilla ja Castrénilla oli paljon yhteyksiä, ja Castrénin ensimmäinen matka Siperiaan alkoi Lönnrotin kanssa tehdyllä matkalla Itä-Lappiin ja Kuolan niemimaalle (Joki 1963: 292–293). On siis mahdollista, että Lönnrotin kielitieteelliset näkemykset ovat vaikuttaneet Castréniin. Sijatermistön tradition kannalta merkittävänä voidaan pitää myös Lönnrotin väitöskirjaa vepsästä (1853). Vaikka tämä kuvaus on julkaistu Castrénin kuoleman jälkeen näytteenä kelpoisuudesta suomen professuuriin, voi sen ajatella heijastelevan Lönnrotin varhaisempia näkemyksiä sopivasta kielitieteellisestä termistöstä, tai mahdollisesti muihin uralilaisiin kieliin kuin suomeen soveltuvista termeistä, sillä suomen kuvauksiin hän oli suositellut suomenkielistä termistöä jo aiemmin (Lönnrot 1836: [10] alav., [12]; ks. myös Häkkinen 2000: 194). Teos on myös ensimmäinen tieteellinen kuvaus vepsän kielestä, joten sillä on merkitystä erityisesti vepsän kuvauksen traditiossa.

Kieliopikuvauksen sijataivutuksen osuus on varsin lyhyt, alle sivun mittainen (Lönnrot 1853: 51), mutta siinä esitetään selvästi vepsän sijajärjestelmä ja sijatermistön lyhenteet (osittain myös koko termi) sekä verrataan sijajärjestelmää suomeen. Sijat ja niistä käytetyt termit ovat täysin samat kuin Eurénilla (Eurén 1849). Sjögren kannusti Lönnrotia tutkimaan vepsää (Branch 1973: 228), joten on hyvin mahdollista, että hänen näkemyksensä vepsästä (Sjögren 1861a [1832]: 461–513, 515–539) ovat vaikutta-

15. Nykyisin termillä transitiivi viitataan yleensä komin toiseen väyläsijaan.

neet Lönnrotin kuvaukseen. Lönnrot siirsi suomen sijannimeämistradition pienempiin itämerensuomalaisiin kieliin, millä oli vaikutus näiden kielten kuvastraditioon (esim. Ahlqvist 1859, 1865). Lönnrot julkaisi myös inarinsaamen kieliopin, jossa hän käyttää myös pääosin Eurénin termejä (Lönnrot 1854: 150–152). Poikkeuksen tekevät kuitenkin paikallissijat *dativ* (nyk. illatiivi) ja *locat[iv]* (nyk. lokatiivi). Ensimmäisenä inarinsaamen kielioppina tämä teos on varmasti vaikuttanut saamelaiskielten kuvastraditioon. Ainakin yhteenlangenneen olo-erosijan nimittäminen lokatiiviksi on periytynyt nykyisiin itäisten saamelaiskielten kielioppeihin asti.

Ennen Castrénia käytetyssä sijatermistössä keskeisessä asemassa ovat Raskin ja Sjögrenin kirjoitukset, sillä niillä on yhteyksiä ensisijaisesti Renvallin kautta varhaisempaan suomalaisten kielioppien sijatermistöön. Rask itse on ehdottanut Renvallille paikallissijatermistöä, jota hän ja osin Sjögrenkin käyttävät. Kumpikin myös kehitti omia sijatermistöjään, jotka osin siirtyivät myös uudempiin kuvauksiin. Lönnrotin osuus sijatermistön kehityksessä ei ole niin suuri eikä selkeä, mutta hänen vaikutuksestaan sijannimeämistraditio siirtyi pienempiin itämerensuomalaisiin kieliin. Von der Gabelentzin vaikutusta on vaikeampi arvioida, mutta hän kuuluu selvästi samaan traditioon kuin muutkin tässä käsitellyt henkilöt.

4.2 Castrénin kieliopinkuvaukset

Castrén kirjoitti elämänsä aikana neljä uralilaisten kielten kuvausta, joista yksi, samojedikielten kielioppi (Castrén 1969 [1854]), on kokonaisen kielihaaran kaikkien siihen aikaan tunnettujen kielten kuvaus. Lisäksi Castrénin väitöskirja käsittelee suomen, viron ja ”lapin” nominintaivutusta mukaan lukien sijataivutus. Castrénin uraan vaikuttivat erityisesti Lönnrot, jonka kanssa Castrén matkusteli saamenmaalla ennen ensimmäistä Siperian-matkaansa (Joki 1963: 292–293), sekä Sjögren, joka järjesti Pietarin tiedeakatemian rahoituksen Castrénin Siperian-matkoille (Korhonen 1986: 52–53). Lisäksi Castrén tunsu hyvin Raskin tuotannon (Joki 1963: 289). Näiden kaikkien henkilöiden tieteellinen ajattelu on voinut vaikuttaa Castréniin. Raskin kohdalla tästä on suoraa näyttöä viittausten muodossa.

Ensimmäinen Castrénin sijatermistön kannalta merkittävä teos on hänen väitöskirjansa (Castrén 1839). Castrén osoittaa tuntevansa edeltävää traditiota viittaamalla useisiin edeltäjiinsä sekä suomen, viron että saamen kuvauksissa. Castrén käyttää kuvauksessaan Raskilta lähtöisin olevaa ja Renvallin popularisoimaa termistöä (Castrén 1839: 48–49). Lisäksi hän käyttää termejä *educativus* ja *comitativus* (vain virossa; mts. 48–49, 67). Castrén viittaa termejä esitellessään Raskiin ja sanoo esimerkiksi termin *defectivus* olevan peräisin alun perin Raskin kirjoituksesta (Rask 1834: 1–46), vaikka Rask on todennäköisesti ottanut sen Renvallin väitöskirjasta. Castrén esittää vaihtoehtoisina termeinä Vhaëlin ja von Beckerin sijatermistöä (Castrén 1839: 48–49; ks. alalukua 3.1). Käytetyt termit esiintyvät pääosin Vhaëlin kieliopissa, lukuun ottamatta *essivusta*, joka vaikuttaa olevan Renvallilta. *Comitativus* taas on todennäköisesti Lönnrotilta, joka käyttää sitä omassa myöhemmässä väitöskirjassaan (1853). Kaiken kaikkiaan Castrénin väitöskirjan suurin sijatermistöllinen vaikuttaja lienee Rask, vaikka tämä ei varsinaisesti käytäkään latinalaisperäisiä termejä (Rask 1832: 33–34). Tämän lisäksi Castrén käyttää

Vhaëlin ja esittelee von Beckerin termejä. Renvallia Castrén ei mainitse, vaikka tämä käyttää suomalaisen sanakirjansa esipuheessa (1826 [1823]) pääasiassa samoja termejä kuin ne, jotka Rask mainitsee (ks. alalukua 4.1). Voi olla, että Renvallin mainitsematta jättäminen johtuu siitä, että Renvall ei kuulunut tuohon aikaan tiedepiireihin, vaan toimi Ulvilan kirkkoherrana.¹⁶ Toisaalta Castrén käyttää väitöskirjassaan lähteitä hyvin monipuolisesti, joten olisi erikoista, että hän ei olisi tuntenut Renvallin sanakirjaa.

Seuraavat Castrénin sijatermistön kannalta merkittävät tutkimukset ovat hänen komia koskeva väitöskirjansa (1844a), komin kielioppinsa (1844b) sekä marin kielioppinsa (1845).¹⁷ Väitöskirjassaan hän käyttää seuraavia aiemmista komin kuvauksista poikkeavia termejä sijoista: *instructivus* (instrumentaali), *allativus* (approksimatiivi), *adessivus* (genetiivi), *ablativus 1* (ablatiivi), *ablativus 2* (egressiivi) ja *secutivus* (konsekutiivi; Castrén 1844a: 6–11). Kieliopissa muut termit ovat samoja, mutta *secutivus* on tarkennettu *consecutivukseksi* ja *transitivus* *prosecutivukseksi* (Castrén 1844b: 17–23). Suurin osa termeistä on samoja, joita Castrén on käyttänyt aiemminkin. *Defectivuksen* sijaan hän käyttää *caritivusta* puutetta ilmaisevan sijan nimityksenä, mutta *caritivus* on myös mainittu aiemmin. Aiemmin käytetyistä termeistä *terminativus* esiintyy myös Hellerillä (1822), jonka Castrén on saattanut tuntea, sillä hän oli tutustunut Rosenplänterin *Beiträgeen*. Todennäköisesti *terminativus* on kuitenkin von der Gabelentzin kuvauksesta lainattu, sillä Hellerillä esiintyy myös, tosin elatiivin merkityksessä, termi *egressiv*, jota käytetään nykypermistiikassa *ablativus 2:n* sijasta. Ylipäätään Sjögrenin ja von der Gabelentzin olettamista termien lähteeksi tukee se, että Castrén mainitsee molempien kieliopinkuvaukset positiiviseen sävyyn oman kielioppinsa esipuheessa (1844b: II–III). *Consecutivuksen* ja *prosecutivuksen* alkuperä on epäselvä. Paikallissijatermien käytössä, erityisesti termeissä *adessivus* ja *allativus* voi havaita Renvallin ja von Beckerin aloittaman paikallissijasysteemin symmetrisyyteen pyrkimisen. Nykynäkemyksen mukaan komissa ei ole adessiivia, eikä approksimatiivi semantiikaltaan muistuta erityisen paljon esimerkiksi suomen allatiivia.

Marin (tarkemmin vuorimarin) kieliopissaan Castrén (1845: 10–15) käyttää aiemmista kuvauksistaan tuttuja termejä. Ainoa uusi termi on *superlativus*, joka on läpinäkyvä muodoste sikäli, että Castrénin mukaan se ilmaisee liikettä jonkin asian päällä (Castrén 1845: 12). Castrén mainitsee lisäksi, että marista puuttuvat *allativus*, *adessivus*, *essivus* ja *vocativus*. Allatiivista ja adessiivista puhuminen viittaa siihen suuntaan, että Castrén näkee suomen mallin mukaisen sisä-ulkojoaon paikallissijasysteemin perustana. Se, että myös essiivi mainitaan, viittaa siihen, että Castrén on verrannut tutkimuksissaan marin sijataivutusta suomen sijataivutukseen.

Kiinnostavaa on, että vaikka Raskin uralilaisten kansojen kuvaus (Rask 1834: 1–46) on ainut ei-venäläinen marin kuvaus, jonka Castrén mainitsee kieliopissaan (Castrén 1845: III), Rask ja Castrén eivät käytä yhtään samaa sijatermiä ja Castrénin sijojen kuvaus poikkeaa Raskista muutenkin, esimerkiksi paikallissijojen osalta. Tässä voidaan havaita pienempien uralilaisten kielten sijojen kuvauksen tradition vakiintumisen

16. Kiitän arvioijaa tästä huomiosta.

17. Nämä kieliopit on julkaistu kommentoituina ja englanniksi käännettyinä versioina (Kokkonen & Rueter toim. 2022, komi; Saarinen toim. 2022, mari).

ensi askeleet. Castrénin komin ja marin kieliopit ovat tradition kannalta merkittäviä, sillä ne ovat kyseisten kielten ensimmäiset varsinaiset kieliopit. Von der Gabelentzin komin kuvaus on julkaistu aiemmin, mutta sen aineisto koostuu ainoastaan teksteistä, eikä von der Gabelentzilla ollut informantteja. Sjögrenin komin kuvaus taas kyllä perustui kielenpuhujilta kerättyyn aineistoon, mutta sitä ei laajuutensa puolesta voida pitää kielioppina.

Castrénin laajimmat kielenkuvaukset ovat hänen hantin (etelä- ja itähantin; 1969 [1858])¹⁸ ja samojedikielten (1969 [1854]) kielioppinsa. Hantin kielioppinsa ensimmäisen version Castrén sai julkaistua itse 1849 (1969 [1858]: v, ix), ja 1858 ilmestynyt kirja on toinen painos, johon on tehty vain vähäisiä korjauksia (Castrén 1969 [1858]: ix–xiv). Sijaterminologiaa siinä ei ole muutettu. Samojedikielten kieliopin sen sijaan on toimittanut valmiiksi Anton Schiefner. Tosin tässäkin kieliopissa morfologiaisuus ja näin ollen hyvin todennäköisesti myös sijatermistö on kokonaan Castrénin käsialaa. (Castrén 1969 [1854]: xii–xiii.) Nämä kieliopit ovat tradition kannalta merkittäviä, sillä ne ovat ensimmäiset tieteelliset kyseisten kielten kieliopit. Lisäksi on huomionarvoista, että Castrén ei käytä kummassakaan kieliopissa suomen kuvauksiin palautuvaa paikallissijatermistöä, toisin kuin läntisempien uralilaisten kielten kuvauksissaan.

Castrénilla on ollut suuri merkitys uralilaiselle sijatermistölle. Hänen kielioppinsa ovat toimineet suodattimina, joissa varhaisempien kuvausten termeistä on valittu sopivimmat. Joissain tapauksissa Castrén on myös saattanut keksiä täysin omat termit, kuten konsekutiivin ja prosekutiivin. Eräs Castrénin sementoima uralilaisen sijatermistön traditio on paikallissijojen nimeämisen raja Uralilla. Uralin länsipuolisten kielten kuvauksissa käytetään vielä nykyäänkin paikallissijoista termejä inessiivi, elatiivi ja illatiivi. Joissain tapauksissa, kuten marissa, termit ovat historiallisesti samaa kantaa kuin itämerensuomalaiset sisäpaikallissijat, ja tämä motivoi termien käytön. Esimerkiksi komissa tilanne ei kuitenkaan ole tämä, vaan virheellinen termistö palautunee Castrénin valintaan. Uralin itäpuolisten kielten kuvauksissa on Castrénista lähtien käytetty pääasiassa neutraalimpaa paikallissijatermistöä, vaikka poikkeuksiakin on ollut (ks. Erkkilä 2022: 75–77).

4.3 Wiedemannin kieliopinkuvaukset

Wiedemann julkaisi useita kielioppeja elämänsä aikana. Hänen viron kielioppiaan (2005 [1875]) on käsitelty alaluvussa 3.2, mutta ennen sitä Wiedemann oli ehtinyt julkaista jo neljä pienempien uralilaisten kielten kielioppia. Myöhemmin Wiedemann julkaisi vielä komin ja udmurtin kieliopin (1884). Wiedemannin termistön kehitykseen on voinut vaikuttaa se, että hän oli kirjeenvaihdossa Sjögrenin kanssa (ks. Laanekask 2005), joskaan tästä ei ole varmuutta. Ainakaan komin kielioppiin Sjögren ei vaikuttanut.

Ensimmäinen Wiedemannin julkaisema pienempien uralilaisten kielten kielioppi on hänen komin kielioppinsa (1847a). Teoksensa alkuun ilmeisesti myöhemmin lisäämässään esi-esipuheessa Wiedemann sanoo, että ei ollut tietoinen kolme vuotta aiem-

18. Teos on julkaistu käännettynä ja kommentoituna (Forsberg toim. 2018).

min julkaistusta Castrénin komin kieliopista (1844b). Wiedemann sanoo esipuheessa tuntevansa sekä Sjögrenin että von der Gabelentzin komin kuvaukset, mutta saaneensa idean omaan kielioppiinsa von der Gabelentzin mordvalaiskielten kuvauksesta (1839).¹⁹ Termistön näkökulmasta mikään edellä mainituista kuvauksista ei ole toiminut Wiedemannin esikuvana, sillä hän käyttää varhaisen virolaisen tradition mukaista termistöä, eli ainoastaan latinalaisia termejä. Hän tosin mainitsee merkityksinä myös esimerkiksi instrumentaalien, vokatiivien ja faktiivien (Wiedemann 1847a: 18–32). Useimmiten sijoista ei kuitenkaan käytetä mitään termiä tai niihin viitataan numeroilla. Myöhemmissä udmurtin sekä komin ja udmurtin kieliopissaan (Wiedemann 1851, 1884) hän käyttää kuitenkin latinalaisperäistä sijatermistöä. Tämä on osoitus Sjögrenin ja Castrénin aloittaman sijatermistötradition leviämisestä ja vakiintumisesta permiläisten kielten kuvauksiin.

Marin kieliopissaan Wiedemann mainitsee edeltäjistään ainoastaan von der Gabelentzin (Wiedemann 1847b: III–IV), vaikka myös Castrénin kielioppi (1845) oli ilmestynyt jo kaksi vuotta aiemmin. Tämä johtunee siitä, että Wiedemann kirjoitti kielioppiaan jo 1844–1845 (Wiedemann 1847b: IV–V). Wiedemann esittää kieliopissaan samat sijatermit kuin von der Gabelentz ja lisäksi termit *allativ*, *factiv* ja *caritiv* (1847b: 24–37). Varsin todennäköisesti Wiedemann on ottanut mallia von der Gabelentzista. Muutkin termit esiintyvät von der Gabelentzillä (1839) ja Castrénilla (1844b). Nämä teokset Wiedemann on tuntenut, sillä hän mainitsee kummatkin omassa tuotannossaan. On siis todennäköistä, että ne ovat toimineet esimerkkinä termistölle. On kiinnostavaa huomata, miten eri tavoin Wiedemann suhtautuu sijatermistöön marin ja komin kieliopissaan, jotka ilmestyivät samana vuonna. Marin kieliopissa aiempi traditio, erityisesti von der Gabelentz, ohjaa sijatermistöä, kun taas komin kieliopissa paljon varhaisempi virolais-saksalainen traditio on ohjannut Wiedemannin olemaan käyttämättä sijoista erityisiä termejä.

Seuraava Wiedemannin kirjoittama kielioppi on hänen udmurtin kielioppinsa (1851), joka on ensimmäinen länsimaisen tradition mukainen udmurtin kielioppi (mts. XLVI) ja siksi tradition kannalta erityisen kiintoisa. Ennen tätä kielioppia udmurtista oli ilmestynyt vain von der Gabelentzin erittäin lyhyt sijataivutuksen kuvaus (1845), jonka Wiedemann mainitsee kielioppinsa esipuheessa (1851: 9). Pääosa Wiedemannin (1851: 17–44) termeistä on samoja, joita von der Gabelentz käyttää kirjoituksessaan, mihin ne on otettu Castrénin komin kieliopista (ks. alalukua 4.1). Poikkeuksen tekevät *genetiv*, *penetrativ*, *adverbial* ja *abessiv* sekä se, että *allativ* ja *dativ* viittaavat samaan sijaan. Von der Gabelentzin termistöstä poikkeavat termit voidaan jäljittää eri lähteisiin. Genetiivi edustaa vanhaa latinalaista traditiota, ja abessiivia Wiedemann käyttää ole mattomuutta ilmaisevan sijan nimityksenä jo marin kieliopissaan (1847b). Penetratiivi, tosin illatiiviin viittaavana, esiintyy Vhaëlin (1733) suomen kieliopissa, ja on mahdollista, että Wiedemann on lainannut sen sieltä. Ainakaan muissa aiemmissä kuvauksissa

19. Sjögrenin kanssa käymässään kirjeenvaihdossa Wiedemann sanoo, että ei ollut uskaltanut kirjoittaa komin kielioppia, sillä lähteet olivat niin huonot, mutta koska von der Gabelentz oli onnistunut kirjoittamaan mordvalaiskielten kuvauksen yhtä huonoista lähteistä, hänkin uskalsi lähteä yritykseen (Laanekask 2005: 230–231).

termiä ei käytetä. Adverbiaali esiintyy ensimmäistä kertaa Renvallilla (1840) instruktiivin merkityksessä. On mahdollista, että Wiedemann on ottanut Renvallista mallia.

Wiedemannin udmurtin kieliopista voidaan havaita, että permiläisten kielten sijatermistön traditio alkaa vakiintua. Suurimmat tätä seuraavat muutokset liittyvät siihen, montako sijaa kieliin ylipäätään analysoidaan. Tätä havaintoa vahvistaa jossain määrin se, että myöhemmässä komin ja udmurtin kieliopissaan Wiedemann (1884: 114–129) käyttää permiläisten kielten traditioon vakiintuneita termejä kahta lukuun ottamatta: *approximativ* ja *egressiv* eivät esiinny aiemmissa kuvauksissa. Näistä approksimatiivi on todennäköisesti Wiedemannin itse kehittämä nimitys alun perin ersän latiiville, ja egressiivi esiintyy Hellerillä (1822) viron elatiivin nimityksenä, mistä Wiedemann on voinut kopioida termin.

Wiedemann kirjoitti myös ensimmäisen länsimaisen tradition mukaisen ersän kieliopin (1865). Tätä edelsi kyllä von der Gabelentzin kuvaus (1839), jota Wiedemann mainitsee käyttävänsä oman kuvauksensa perustana (1865: 9–10), mutta joka ei ollut kokonainen kielioppi. Wiedemann (esim. 1865: 45–46) viittaa sijoja käsitellessään Ahlqvistin mokšan kielioppiin (1861). Sekä von der Gabelentzin kuvaus että Ahlqvistin kielioppi ovat toimineet osin termistön lähteenä Wiedemannille. Wiedemann (1865: 33–47) esittää ersästä seuraavat sijat: *nominativ*, *genitiv*, *allativ* (datiivi), *ablativ*, *illativ*, *elativ*, *inessiv*, *prolativ*, *prädicativ*, *vocativ* (ei ole Wiedemannilla sija), *accusativ* (ei ole Wiedemannilla sija), *approximativ* (latiivi) ja *negativ* (abessiivi). Von der Gabelentzilläkin esiintyy *allativ*, mutta kiinnostavasti merkitsemässä eri sijaa kuin Wiedemannilla. Von der Gabelentzin termi viittaa nykyiseen latiiviin, kun taas Wiedemannilla se viittaa nykyiseen datiiviin. Termin käyttö sijaterminä motivoituneekin pyrkimyksestä itämerensuomalaistyyppiseen sisä-ulkojakoiseen paikallissijasysteemiin myös ersän kuvauksessa. Wiedemann mainitsee ottaneensa termit *lativ* ja *komparativ* Ahlqvistilta (1865: 45–46). Mordvalaiskielten kuvausten ulkopuolisista termeistä *accusativ* ja *vocativ* ovat vanhoja latinalaisia termejä, ja *negativus* esiintyy ensimmäistä kertaa Vhaëlin suomen kieliopissa (1733), josta Wiedemann on voinut sen kopioida. Käyttähän hän udmurtin kieliopissaankin ainoastaan Vhaëlin käyttämää termistöä (*penetrativus*). Termi *approximativ* vaikuttaa olevan Wiedemannin itse kehittämä, tai ainakaan sille ei löydy uralilaisten kielten kuvauksista mallia.

Wiedemannilla on varmasti ollut vaikutusta pienempien uralilaisten kielten termi-tradition kehitykseen, sillä hänen tuotantonsa on laaja. Wiedemannin kieliopit kuvaavat kiinnostavasti eri uralilaisten kielten haarojen termitradition kehitystä. Jokaisella hänen kieliopillaan oli vähintään yksi joko samasta tai läheisestä sukukielestä tehty kuvaus, jonka sijatermistön traditioon Wiedemann saattoi nojata ja vaikuttaa varsin paljon nojanneenkin. Tästä huolimatta hän myös otti käyttöön ja kehitti itse uusia sijatermejä, kuten vielä nykyisinkin permiläisten kielten kuvauksissa käytössä olevat termit egressiivi ja approksimatiivi.

4.4 Ahlqvistin kieliopinkuvaukset

Käsittelen lopuksi vielä August Ahlqvistin pienempien uralilaisten kielten kuvauksia, joita mahtuu tarkastellulle ajanjaksolle kolme: mokšan kielioppi (1861), vatjan kieliopi

(1865), joka on ensimmäinen kuvaus koko kielestä, sekä yksi lyhyempi kuvaus vepsästä (1859). Vepsän kuvauksessaan hän käyttää samoja termejä kuin Lönnrot (Ahlqvist 1859: 67–73) ja hän sanookin, että kirjoitus on jatkoa Lönnrotin kuvaukselle (mts. 50–51), joka on varmasti toiminut myös termien lähteenä.

Ahlqvistin suomen kieliopista (1877) oli puhe alaluvussa 3.1. Ahlqvistin ensimmäinen kielioppi on mokšan kielioppi (1861), joka on myös ensimmäinen tämän kielen kielioppi, joskaan ei ensimmäinen kuvaus, sillä von der Gabelentzin tiivis mordvalaiskielten kuvaus (1839) oli jo ilmestynyt aiemmin. Ahlqvist (1861: VIII) mainitseekin kielioppinsa esipuheessa, että teos on varsin hyvä, mutta sen puutteena voidaan pitää sitä, että von der Gabelentz käytti lähteenään vain evankeliumikäännöstä, eikä siis tuntenut puhuttua kieltä ollenkaan. Ahlqvistin käyttämässä sijatermistössä voidaankin nähdä von der Gabelentzin vaikutus. Ahlqvist käyttää kieliopissaan (1861: 17–25) seuraavia von der Gabelentzilta puuttuvia termejä: *lativ*, *prolativ*, *prädicativ* (translatiivi) ja *comparativ*. Termi *prolativ* on lainattu Eurénin suomen kieliopista (1846), jossa sitä käytetään väyläsijan nimityksenä, sillä Ahlqvist on muutenkin nojannut Euréniin kuvauksissaan (Ahlqvist 1865: VIII). Termit *lativ* ja *comparativ* sen sijaan lienevät Ahlqvistin omia luomuksia, sillä niille ei löydy selkeitä esikuvia. Sen sijaan kumpikin on varsin läpinäkyvästi sijaan kuvaava termi, sillä latiivi on tulosija eli latiivi, ja komparatiivilla ilmaistaan, että jokin asia on jonkin toisen asian kaltainen.

On kiinnostavaa huomata, että Ahlqvist on lainannut termin *prolatiivi* Eurénilta, vaikka hän on kuitenkin seurannut *predikatiivin* nimeämisessä von der Gabelentzia eikä Eurénia. Eurénilla vastaavan suomen sijan nimitys on *translatiivi*. Erikoista tämä on siksi, että Ahlqvist käyttää (suomen) sisäpaikallissijatermejä mokšan paikallissijoista, mikä perustuu pääasiassa sijojen historialliselle vastaavuudelle suomen sisäpaikallissijojen kanssa. Mordvalaiskielten nykyisin translatiiviksi kutsuttu sija on samalla tavalla vastine suomen translatiiville, mikä on havaittavissa hyvin selvästi (mordvalaiskielten sijapäätte on *-ks*, suomen *-ksi*), mutta siitä huolimatta Ahlqvist on valinnut vakiintuvan tradition mukaisen termin vastinetermin sijaan.

Vatjan kieliopissaan (Ahlqvist 1865) Ahlqvist esittää seuraavat sijat (mts. 24–39): *nominativ*, *genitiv*, *infinitiv*, *inessiv*, *elativ*, *illativ*, *adessiv*, *ablativ*, *allativ*, *essiv*, *translativ* ja *abessiv*. Kaikki termit lukuun ottamatta infinitiiviä ja abessiivia ovat yhä käytössä. Nämä termit on todennäköisesti lainattu Eurénilta, sillä Ahlqvist sanoo käyttäneensä tämän kielioppeja vatjan kielioppinsa morfologian mallina (Ahlqvist 1865: VIII).

Ahlqvist käyttää kuvauksissaan latinalaisperäisiä termejä, vaikka suomen kieliopissaan hän käyttääkin pääasiassa suomenkielisiä sijannimityksiä (ks. alalukua 3.1). Tähän on voinut olla vaikutusta Lönnrotilla, joka teki vepsän kuvauksessaan (1853) samoin siitäkkin huolimatta, että puolusti suomenkielisiä sijannimityksiä suomen kuvauksessa (ks. alalukua 4.1). Ahlqvist tunsu Lönnrotin hyvin (Haltsonen 1961: 63–67), joten Ahlqvist on voinut tätä kautta omaksua Lönnrotin termistöllisiä näkemyksiä. Mokšan kielioppi toimi merkittävänä välittäjänä mordvalaiskielten sijatermistön kehityksessä, kuten voidaan huomata, kun verrataan sen termejä von der Gabelentzin aiemmin ja Wiedemannin myöhemmin ilmestyneisiin kieliopinkuvauksiin, joissa esiintyvät pääosin samat termit. Vatjan kielioppi sen sijaan on merkittävä siksi, että se kielen ensimmäisenä kuvauksena siirsi suomalaisen sijatermistön tradition tämän kielen kuvaukseen.

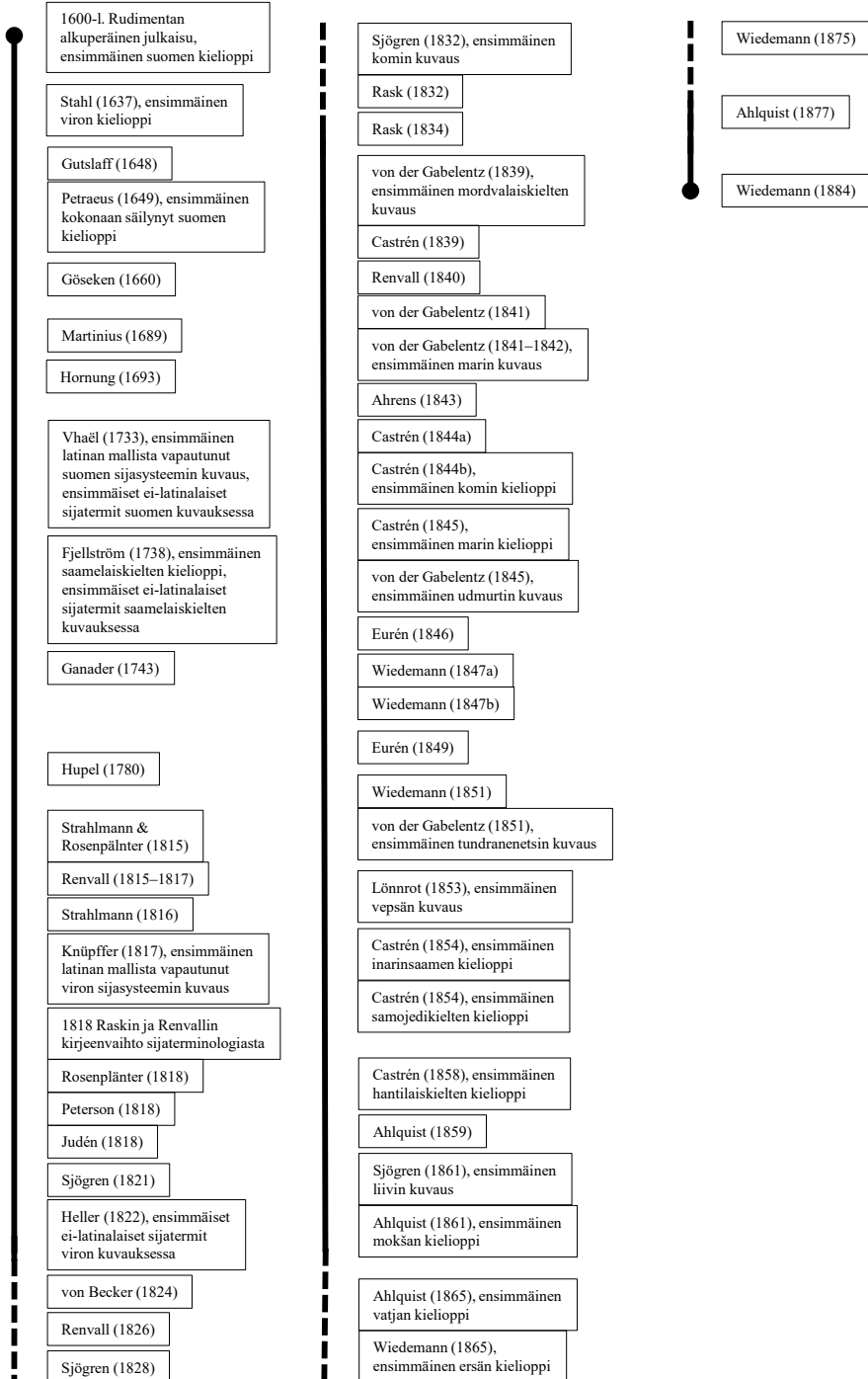
5 Sijatermistön kehityksen päälinjat

Merkittävimmät latinankielisten sijatermien uralilaisten kielten keskuuteen leviämiseen vaikuttaneet innovaatiot ovat tapahtuneet ensin suomen kielioppiperinteessä ja levinneet sieltä viron ja pienempien uralilaisten kielten kielioppiperinteeseen. Kuvio 1 esittää kaikki tässä artikkelissa käsitellyt sijojen kuvauksen ja sijatermistön kannalta merkittävät julkaisut aikajanalla. Kuviosta havaitaan selvästi, että suomen ja erityisesti viron kuvauksessa tuottoisin kausi osuu 1800-luvun ensimmäisille vuosikymmenille, jolloin suomen sijatermistö ja viron sijojen kuvaus vakiintuivat nykyisen kaltaisiksi. Pienempien uralilaisten kielten kuvausten tiheimmän julkaisemisen aikakausi alkoi 1830-luvulla ja päättyi 1850-luvulla, jolloin käytännössä kaikista kyseisistä kielistä oli julkaistu ainakin yksi kuvaus. Kuvio havainnollistaa myös sitä, mikä tutkimus on edeltänyt mitään ja mitkä tutkimukset näin ollen ovat ylipäättään voineet toimia minkäkin tutkimuksen esikuvana.

Ensimmäisenä ja todennäköisesti tärkeimpänä sijatermistöön vaikuttaneena innovaationa voidaan pitää Vhaëlin ratkaisua kuvata suomen sijajärjestelmä toisin kuin latinan järjestelmä, mikä johti uusien sijatermien tarpeeseen. Vhaëlin luomat termit eivät jääneet pysyviksi, mutta kuvausratkaisu ja latinan mallin mukainen mutta ei suoraan latinasta kopioitu termistö sen sijaan jäivät. Toinen, hieman pienempi innovaatio oli Renvallin esittämä ja von Beckerin popularisoima idea käyttää paikallissijoista symmetrisiä termejä. Vaikka nämäkään termit eivät jääneet pysyviksi, sama symmetrinen systeemi on nähtävissä yhä esimerkiksi suomen kieliopeissa.

Viimeinen ja itse termistöön eniten vaikuttanut innovaatio oli Raskin ehdottama ja Renvallin käyttöön ottama sijatermistö. Renvallin kehittämät termit jäivät elämään ja levisivät niin viron kuin muidenkin uralilaisten kielten kuvauksiin. Tämä on toki johtanut myös siihen erikoiseen tilanteeseen, että kielissä, joissa ei ole symmetristä sisä-ulkosijasysteemiä, sijoja ei aina ole nimetty niiden merkitysten mukaan, vaan esimerkiksi paikallissijojen symmetriaperiaatetta on pidetty ensisijaisempana.²⁰ Renvall on muutenkin jäänyt hieman pimentoon, sillä hänen innovaationsa tuli suuremman yleisön tietoisuuteen von Beckerin kieliopin välityksellä, ja toisaalta hänen käyttämänsä sijatermistö vaikuttaa levinneen erityisesti pienempien uralilaisten kielten kuvauksiin Raskin välityksellä. Aina ei ole selvää, mistä kukin kieliopinkirjoittaja on termistönsä kehittänyt, mutta esimerkiksi mordvalais- ja permiläisten kielten ensimmäisillä kuvaajilla oli henkilökohtaisia yhteyksiä Raskiin. Lisäksi yksi merkittävimmistä sijatermistön levittäjistä, Castrén, tunsu Raskin tuotannon hyvin, minkä lisäksi hän oli läheisissä väleissä Raskilta paljon vaikutteita saaneen Sjögrenin kanssa. Raskilla on siis ollut huomattava asema uralilaisten kielten sijatermistön kehityksessä, vaikka hän itse julkaisikin alalta varsin vähän.

20. Esimerkiksi permiläisissä kielissä on esitetty olevan sijat inessiivi, elatiivi, illatiivi, adessiivi, ablatiivi ja allatiivi (esim. Wiedemann 1884), vaikka ainoastaan kolme ensimmäistä sijaa ovat paikallissijoja, jotka eivät ilmaise erityisesti sisäistä paikallisuutta (Bartens 2000: 103–107). Kolme jälkimmäistä sijaa taas ilmaisevat ensisijaisesti omistusta, omistuksen loppumista ja omistukseen saamista, eikä niillä ole minkäänlaista paikallissemiotiikkaa (Bartens 2000: 94–98).

Kuvio 1.

Aikajana merkittävimmistä uralilaisten kielten sijatermistön kehitykseen vaikuttaneista tutkimuksista.

Kokonaisuutena arvioiden uralilaisten kielten sijatermistön kehitys ei ole missään tapauksessa ollut suoraviivainen prosessi, vaan eri kirjoittajat ovat ottaneet tarvitsemiaan termejä eri lähteistä ja välillä myös kehittäneet omia termejä, joista osa on jäänyt elämään ja osa taas ei. Kehityksen polveilevuuden voi havaita esimerkiksi siitä, että tarkastellun kauden kaksi tuotteliainta kieliopintekijää, Castrén ja Wiedemann, muuttivat käyttämäänsä sijatermistöä useita kertoja uransa aikana myös tapauksissa, joissa sijan ominaisuudet esimerkiksi eri kielten välillä olisivat mahdollistaneet saman termin käytön. Termistö alkoi kuitenkin vakiintua suomen, pienempien itämerensuomalaisten kielten, mordvalaiskielten, marin ja permiläisten kielten osalta 1800-luvun puolenvälin jälkeen, ja tämän ajan termistö on monissa tapauksissa yhä käytössä.

Lähteet

- AHLQVIST, AUGUST 1859: Anteckningar i nord-tschudiskan. – *Acta Societatis Scientiarum Fennicae* (VI) s. 49–113.
- 1861: *Versuch einer Mokscha-Mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichnis*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- 1865: *Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning*. Acta Societatis Scientiarum Fennicae Helsinki: Suomen tiedeseura.
- 1877: *Suomen kielen rakennus. Vertaavia kieliopillisia tutkimuksia. I. Nominien synty ja taiputus. Suomalainen runo-oppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AHRENS, EDUARD 1843: *Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialekts. Erster theil. Formenlehre*. Reval: Heinrich Laakmann.
- ALLAN, KEITH 2010: *The western classical tradition in linguistics*. 2. painos. London: Equinox.
- BARTENS, RAIJA 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 238. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- BECKER, REINHOLD VON 1824: *Finsk grammatik*. Åbo: Bibel-sällskapets dryckeri.
- BRANCH, MICHAEL 1973: *A. J. Sjögren. Studies of the north*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 152. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER 1839: *De affinitate declinationum in lingua fennica, esthonica et lapponica*. Helsinki: Frenckell.
- 1844a: *De nominum declinatione in lingua syrjaena*. Helsingfors: Frenckell.
- 1844b: *Elementa grammatices syrjaenae*. Helsingfors: Simelius.
- 1845: *Elementa grammatices tscheremissiae*. Kuopio: J. Karsten.
- 1969 [1854]: *Grammatik der samojedischen Sprachen*. Nordische Reisen und Forschungen St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- 1969 [1858]: *Versuch einer ostjakischen Sprachlehre nebst kurzem Wörterverzeichnis*. Nordische Reisen und Forschungen St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- ERKKILÄ, RIKU 2022: Katsaus samojedikielten kieliopinkuvausten nimityksien terminologiaan. – Kaisla Kaheinen, Larisa Leisiö, Riku Erkkilä & Toivo Qiu (toim.), *Hämeenmaalta Jamalille. Kirja Tapani Salmiselle* s. 69–80. Helsinki: Helda Open Books. <https://doi.org/10.31885/9789515180858>.
- EURÉN, GUSTAF ERIK 1846: *Grunddragen till finsk formlära*. Åbo: J. C. Frenckell & son.
- 1849: *Finsk språklära*. Åbo: J. C. Frenckell & son.
- FIELDSTRÖM, PETRUS 1738: *Grammatica lapponica*. Holmiæ: Johann Laurentius Horrn.

- FORSBERG, ULLA-MAIJA (toim.) 2018: *Matthias Alexander Castrén. Attempt at an Ostyak grammar with a short word list*. Manuscripta Castreniana Linguistica V. Helsinki: Finno-Ugrian Society.
- GABELENTZ, HANS CONON VON DER 1839: Versuch einer Mordwinischen Grammatik. – *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 2 (1) s. 235–284.
- 1841: *Grundzüge der syrjänischen Grammatik*. Altenburg: H. A. Pierer.
- 1841–1842: Vergleichung der beiden Tscheremissischen Dialekte. – *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 4 (1) s. 122–139.
- 1845: Die wotjakische Declination. – *Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache* I (I) s. 112–116.
- 1851: Ueber die samojedische Sprache. – *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 5 (1) s. 24–45.
- GANANDER, HENRIK 1743: *Grammatica lapponica*. Holmiæ: Laurentius Salvius.
- GRIMM, JACOB 1819: *Deutsche Grammatik. Erster Theil*. Göttingen: Dieterisch.
- GUTSLAFF, JOHANN 1976 [1648]: *Observationes grammaticae circa linguam esthonicam*. – Harald Haarmann (toim.), *Die estnische Grammatiken des 17. Jahrhunderts I* s. [199–342]. Fenno-Ugrica 2. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- GÖSEKEN, HEINRICH 1977 [1660]: *Manuductio ad linguam oesthonicam*. Anführung zur Östhnischen Sprache. – Anna-Lisa Värri Haarmann (toim.), *Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts II* s. [17]–[289]. Fenno-Ugrica 3. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- HAARMANN, HARALD 1976: *Kommentar*. – Harald Haarmann (toim.), *Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts I* s. 9–43. Fenno-Ugrica 2. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- HALTSONEN, SULO 1961: August Ahlqvistin Vatjan ja Viron matkat v. 1854–1855. – *Virittäjä* 65 (1) s. 62–72.
- HANHO, JUHO TEFELIUS 1947: *Suomen oppikoululaitoksen historia I. Ruotsin vallan aika*. Porvoo: WSOY.
- 1955: *Suomen oppikoululaitoksen historia II. 1809–1872*. Porvoo: WSOY.
- HEINIMANN, SIEGFRIED 1963: Zur Geschichte der grammatischen Terminologie im Mittelalter. – *Zeitschrift für romanische Philologie* 79 (1–2) s. 23–37. <https://doi.org/10.1515/zrph.1963.79.1-2.23>.
- HELLER, FRIEDRICH 1822: Versuch über das Wesen und Gebrauch der ehstn. Casen, besonders des sogenannten Nominativus, Genitivus und Accusativus. – *Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache* 15 s. 1–42.
- HERLIN, ILONA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2003: Partikkeli fennistiikassa. Näkökulma tradition muutoutumiseen. – *Virittäjä* 107 (2) s. 185–206.
- HORNUNG, JOHANN 1977 [1693]: *Grammatica esthonica, brevis, perspicua tamen methodo ad dialectum revaliensem*. – Harald Haarmann (toim.), *Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts III* s. [19]–[132]. Fenno-Ugrica 4. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- HUPEL, AUGUST WILHELM 1780: *Estnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalischen und den dörptschen. nebst einem vollständigen Wörterbuch*. Riga: Johann Friedrich Hartknoch.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Porvoo: WSOY.
- 2000: Suomen kielen sijajärjestelmän vakiintuminen 1800-luvulla. – Matti Punttila, Raimo Jussila & Helena Suni (toim.), *Piipäkielestä kirjakieleksi* s. 171–201. 105. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2008: *Suomen kielen historia 2. Suomen kielen tutkimuksen historia*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 78. Turku: Turun yliopisto.

- HÄKLI, ESKO 2017: *Rasmus Rasks korrespondens med språkforskare i Finland*. Kansalliskirjasto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201706287562>.
- ISING, ERIKA 1970: *Die Herausbildung der Grammatik der Volksprachen in Mittel- und Osteuropa*. Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Sprache und Literatur 47. Berlin: Akademie-Verlag.
- JOKI, AULIS J. 1963: M. A. Castrénin elämäntyö. – *Virittäjä* 67 (4) s. 289–302.
- JUDÉN, JAC. 1818: *Försök till utredande af finska språkets grammatik*. Wiborg: And. Cederwall.
- KALLIOKOSKI, JYRKI – MÄNTYNEN, ANNE – NORDLUND, TARU 2018: Suomentamisen ideologiat ja normit. – *Virittäjä* 122 (4) s. 477–492. <https://doi.org/10.23982/vir.76565>.
- KASIK, REET 2001: *Johdatus viron kielen tutkimukseen*. Castrenianumin toimitteita 55. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos ja Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KNÜPFER, ARNOLD FRIEDRICH JOHANN 1817: *Bemerkungen über die Declinations- und Casusformen der Ehstnischen Sprache*. Reval: Johann Hermann Gressel.
- KOKKONEN, PAULA – RUETER, JACK (toim.) 2022: *Syrjaenica*. Manuscripta Castreniana Linguistica IV. Helsinki: Finno-Ugrian Society.
- KORANTERI, HENRIK KONSTANTIN 1845: *Suomalainen kieli-oppi kowlujen tarpeeksi*. Wiipuri: Johan Cederwall ja poika.
- KORHONEN, MIKKO 1986: *Finno-Ugrian language studies in Finland 1828–1918*. The history of learning and science in Finland 1828–1918 11. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- KÄRNÄ, AINO – MARJAMÄKI, LAURI 2017: Suomen varhaiskieliopit osana eurooppalaista traditiota. Digitaalisten aineistojen anti nominien kuvauksen tarkastelulle. – *Virittäjä* 121 (3) s. 382–409. <https://doi.org/10.23982/vir.53448>.
- LAANEKASK, HELI 2005: Ferdinand Johann Wiedemanni ja Anders Johan Sjögreni kirjavahetuse algus. – *Keel ja kirjandus* 2005 (3) s. 228–232.
- LAINEN, PÄIVI 2007: *Suomi tiellä sivistyskieleksi. Suomenkielisen maantieteen sanaston kehittyminen ja kehittäminen 1800-luvulla*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 77. Turku: Turun yliopisto.
- LAUERMA, PETRI 2005: Gustaf Renvall suomen kirjakielen standardoijana. – *Sananjalka* 47 (1) s. 119–157. <https://doi.org/10.30673/sja.86659>.
- 2012: Rudimentan tausta ja luonne. – Petri Lauerma & Suvi Randén (toim.), *Rudimenta linguae Fennicae breviter delineata. Suomen kielen varhaiskielioppi ja sen taustat* s. 93–98. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1380. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAW, VIVIEN 2003: *The history of linguistics in Europe. From Plato to 1600*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LÖNNROT, ELIAS 1836: Suomen kielestä. – *Mehiläinen* 1836 (3) s. [10]–[14].
- 1853: *Om det nord-tschudiska språket*. Helsinki: J. C. Frenckell & Son.
- 1854: *Ueber den Enare-Lappschen Dialekt*. Acta Societatis Scientiarum Fennicae 4. Helsinki: Societas Scientiarum Fennicae.
- MARK, JULIUS 1949: *Die finnische grammatik von Henricus Crugerus*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- MARTINIUS, MATTHIAS 1968 [1689]: *Hodegus finnicus. Eller finsk wägwijsare*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ОКУЛОВ 1836 = ОКУЛОВЪ, Г. 1836: *Грамматика финскаго языка. Сочиненная для преподаваня*. С. Петербургъ: Императорская академия наукъ.
- PETERSON, KRISTJAN JAAK 1818: *Ueber den Gebrauch der beiden Ablative im Ehstnischen*. – *Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* 12 s. 148–149.

- PETRAEUS, ESKIL 1968 [1649]: *Linguae Finnicae brevis institutio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PITKÄNEN, KAARINA 2008: *Suomi tieteen kieleksi. Elias Lönnrot termistön kehittäjänä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1164. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RANDÉN, SUVI 2012a: Alkuteksti ja suomennos. – Petri Lauerma & Suvi Randén (toim.), *Rudimenta linguae Finnicae breviter delineata. Suomen kielen varhaiskielioppi ja sen taustat* s. 41–[91]. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1380. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2012b: Rudimenta, latinan kieli ja kieliopit. – Petri Lauerma & Suvi Randén (toim.), *Rudimenta linguae Finnicae breviter delineata. Suomen kielen varhaiskielioppi ja sen tausta* s. 24–37. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1380. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RASK, RASMUS 1832: *Ræsonnert lappisk sproglæra efter den sprogart, som bruges af fjæld-lapperne i Porsanger fjorden i Finmarken*. København: J. H. Schuboth.
- 1834: *Samlede tildels forhen utrykte afhandlingar af R. K. Rask udgivne efter forfatterens død af H. K. Rask. Første del*. København: Popp.
- RENVALL, GUSTAF 1815–1817: *Signis relationum nominalium in lingua fennica*. Aboae: Frenckell.
- 1826 [1823]: *Suomalainen sana-kirja. Lexicon linguae finnicae, cum interpretatione duplici, copiosiore latina, brevior germanica. Tomus prior. A–M*. Aboe: Frenckell.
- 1840: *Finsk språklära. Enligt den rena vest-finska, ibokspråk vanliga dialecten. Förra delen. Finska språkets formlära*. Åbo: Christian Ludvig Hjelt.
- ROSENPLÄNTER, JOHANN HEINRICH 1818: Bemerkungen über die Declinations- und Casusformen der Ehstnischen Sprache. Dem herrn Doctor der Theologie, Probst und Consistorial-Assessor David Gottlieb Glanström, zur Jubelfeyer des funfzigsten Jahresfestes seiner Predigeramts-Führung, an den Kirchen zu Weissenstein und St. Annen, den 13. Juny 1817. Als Beweis seiner Verehrung gewidmet von A. F. J. Knüpffer, Consistorial-Assessor und Prediger zu St. Catherinen. Reval, gedruckt bey Joh. Herrm. Gressel. – *Beiträge zur genauern Kenntnis der ehstnischen Sprache* 12 s. 135–139.
- SAARINEN, SIRKKA (toim.) 2022: *Tscheremissica*. Manuscripta Castreniana Linguistica III. Helsinki: Finno-Ugrian Society.
- SJÖGREN, JOHAN ANDREAS 1861a: *Gesammelte Schriften. Band I. Historisch-ethnographische Abhandlungen über den finnisch-russischen Norden*. St. Petersburg: Die kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- 1861b: *Gesammelte Schriften. Band II. Theil I. Livische Grammatik nebst Sprachproben*. St. Petersburg: Die kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- STAHL, HEINRICH 1976 [1637]: Anführung zu der Estnischen Sprach. – Harald Haarmann (toim.), *Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts I* s. [45–196]. Fenno-Ugrica 2. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- STIPA, GÜNTER JOHANNES 1990: *Finnisch-Ugrische Sprachforschung von der Renaissance bis zum Neopositivismus*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 206. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- STRAHLMANN, JOHANN 1816: *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen*. St. Petersburg: M. C. Iversen.
- STRAHLMANN, JOHANN – ROSENPLÄNTER, JOHANN HEINRICH 1815: Bruchstück aus einer neuen finnischen Grammatik. – *Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* 4 s. 80–95.
- TEMMERMAN, RITA 2000: *Towards new ways of terminology description. The sociocognitive*

- approach*. Terminology and lexicography research and practice 3. Amsterdam: John Benjamins.
- VHAËL, BARTHOLDUS 1733: *Grammatica fennica*. Aboa: Johan Kiämpe.
- VIHONEN, SAKARI 1978: *Suomen kielen oppikirja 1600-luvulla. Kieliopillinen ajattelu 1600-luvun suomen kielen oppikirjoissa*. Studia philologica Jyväskyläensia 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- WIEDEMANN, FERDINAND JOHANN 1847a: *Versuch einer Grammatik der syrjänischen Sprache nach dem in der übersetzung des Evangelium Matthäi gebrauchten Dialecte*. Reval: Franz Kluge.
- 1847b: *Versuch einer Grammatik der tscheremissischen Sprache nach dem in der Evangelienübersetzung von 1821 gebrauchten Dialekte*. Reval: Franz Kluge.
- 1851: *Grammatik der wotjakischen Sprache nebst einem kleinen wotjakisch-deutschen und deutsch-wotjakischen Wörterbuche*. Reval: Kluge & Ströhm.
- 1865: *Grammatik der Ersä-Mordwinische Sprache nebst einem kleinen Mordwinisch-Deutschen und Deutsch-Mordwinischen Wörterbuch*. St. Petersburg: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- 1884: *Grammatik der Syrjänischen Sprache mit Berücksichtigung ihrer Dialekte und des Wotjakischen*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- 2005 [1875]: *Grammatik der estnischen Sprache*. Tallinn: Stiftung für Estnische Sprache.
- WIIK, KALEVI 1988a: Kolme ja puoli vuosisataa suomalaista ja virolaista kieliopinkirjoitusta. Nominien taivutus. – Peep Nemvalts & Päivi Rintala (toim.), *Lähivertailuja 3. Suomalais-virolainen virheanalyysiseminaari Hailuodossa 15.–16.5.1987* s. 11–26. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 34. Turku: Turun yliopisto.
- 1988b: Suomen sijojen nimistä. – *Virittäjä* 92 (4) s. 453–468.

SUMMARY

Where do case terms come from? The development of case terminology in Finnish and other Uralic languages

This paper examines the development of the terminology relating to grammatical case in descriptions (grammars and shorter texts) of the Uralic languages. The terminology of grammatical case in descriptions of the Uralic languages is based on the wider European grammar writing tradition, which has its roots in the Latin grammar tradition. This can be seen in the fact that the earliest grammars I have studied (the Finnish and Estonian grammars published in the 17th and 18th centuries) describe the case systems of these languages according to the Latin model, also using Latin case terminology. Later, in descriptions of Finnish from the 18th century and Estonian from the 19th century, the description of the case system changed to reflect the actual properties of these languages, though Latin-derived terminology remained in use. Later, when Finnish researchers began to describe smaller Uralic languages, Latin-derived terminology was transferred to the descriptions of these languages too.

Examining the development of the substitute terminology of the Uralic languages offers an interesting window into how terminological innovations spread throughout the research paradigm. The paper discusses how several researchers of smaller Uralic languages reference their predecessors in their language descriptions, showing the continuity of the research paradigm. On the other hand, research also shows points at which the paradigm changes. The most significant such points are Bartholdus Vhaël's decision in the 18th century to describe the Finnish case system from outside the Latin model, which led to the actual Latin terminology becoming Latin-derived, i.e. to the use of Latin as the language of self-coined terms. Another significant paradigm shift revealed in the paper is M. A. Castrén's decision to try to adapt Komi and Mari's spatial case systems to the Finnish internal-external division, which is reflected in the terminology he uses. The traces of this incorrect terminological choice are still visible, for instance, in the case terminology of the Permic languages.

The study covers the period from the first Finnish and Estonian grammars to around the middle of the 1900s, when case terminology began to be established in the descriptions of all branches of the Uralic languages. The paper's main focus is on the development of the terminology of the Finnic, Mordvin, Mari and Permic languages, but it also covers the development of the terminology of the Sámi languages and the Uralic languages spoken east of the Urals.

Mistä uralistiikan sijatermit tulevat? Suomen ja muiden uralilaisten kielten sijatermistön kehityksestä

Tämä artikkeli tarkastelee sijaterminologian kehitystä uralilaisten kielten kuvauksissa (kieliopeissa ja lyhyemmissä teksteissä). Uralilaisten kielten kuvausten sijaterminologia pohjautuu laajempaan eurooppalaiseen kieliopinkirjoitustraditioon, jonka juuret ovat latinan kielioppitraditiossa. Tämä näkyy siinä, että varhaisimmat tutkimani kieliopit, 1600- ja 1700-luvuilla julkaistut suomen ja viron kieliopit, kuvaavat näiden kielten sijasysteemit latinan mallin mukaan käyttäen myös latinalaista sijaterminologiaa. Aikaa myöten, suomen kuvauksissa 1700- ja viron kuvauksissa 1800-luvulla, kielten sijasysteemin kuvaus muuttui kielten rakenteen mukaiseksi, mutta latinalaisperäinen terminologia jäi käyttöön. Myöhemmin, kun pääasiassa suomalaiset tutkijat alkoivat kuvata pienempiä uralilaisia kieliä, latinalaisperäinen terminologia siirtyi näiden kielten kuvauksiin.

Uralilaisten kielten sijaterminologian kehityksen tarkastelu avaa mielenkiintoisen ikkunan siihen, miten terminologiset innovaatiot leviävät tutkimusparadigmassa. Artikkelisi esittelee sitä, kuinka useat pienempien uralilaisten kielten tutkijat mainitsevat kielenkuvauksissaan edeltäjiään, mikä osoittaa tutkimusparadigman jatkuvuuden. Toisaalta tutkimus osoittaa myös kohtia, joissa aiempi paradigma muuttuu. Merkittävimpiä tällaisia kohtia ovat Bartholdus Vhaëlin ratkaisu kuvata suomen sijasysteemi sen omista lähtökohdista 1700-luvulla, mikä johti varsinaisen latinalaisen terminologian muuttumiseen latinalaisperäiseksi, eli siirtymiseen latinankielisten seipiteiden käyttöön. Toinen tutkimuksessa ilmi tuleva merkittävä paradigman muutoskohta on M. A. Castrénin päätös yrittää mukauttaa komin ja marin paikallissijasysteemit suomalaiseseen sisä-ulkojakoon, mikä näkyy hänen käyttämässään terminologiassa. Tämän virheellisen terminologisen valinnan jäljet ovat vieläkin näkyvissä esimerkiksi permiläisten kielten sijaterminologiassa.

Tutkimus kattaa ajanjakson ensimmäisistä suomen ja viron kieliopeista noin 1800-luvun puoleen väliin, jolloin sijaterminologia alkoi kaikkien uralilaisten kielten haarojen kuvauksissa vakiintua. Pääpaino on itämerensuomalaisten, mordvalaisten, marilaisten ja permiläisten kielten terminologian kehityksessä, mutta artikkeli sivuaa myös saamelaiskielten sekä Uralin itäpuolisten uralilaisten kielten terminologian kehitystä.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on uralistiikan väitöskirjatutkija Ludwig-Maximilians-Universität Münchenissä ja Helsingin yliopistossa.